

Centraal Planbureau

Ontwikkeling van het arbeidsinkomen tijdens corona

Voor de meeste werknemers bleef het inkomen in 2020 stabiel of nam zelfs toe, maar een flink deel van de flexibele arbeidskrachten en zelfstandigen kreeg te maken met een achterblijvende groei van het arbeidsinkomen. Niet alleen liepen flexibele arbeidskrachten meer risico op verlies van arbeidsinkomen, ook hadden ze minder financiële buffers om de gevolgen daarvan op te vangen.

Coronapublicatie

In deze reeks publicaties belicht het CPB de economische gevolgen van de coronacrisis

CPB coronapublicatie

René Schulenberg

maart 2022

Samenvatting

In dit onderzoek is voor het eerst met behulp van integrale inkomensdata gekeken naar de invloed van de coronacrisis op de financiële situatie van werknemers en zelfstandigen in 2020. Afgelopen jaren zijn al verschillende onderzoeken gedaan naar de ontwikkeling op de arbeidsmarkt tijdens de coronacrisis, bijvoorbeeld op basis van enquêtedata of modelsimulaties. Met maandelijkse salarisdata hebben we in dit onderzoek een beeld kunnen krijgen van de ontwikkeling van het arbeidsinkomen, de getroffen groepen en de omvang van voor de crisis aanwezige financiële buffers. We vergelijken daarbij steeds met de ontwikkeling van een jaar eerder, om de verschillen in ontwikkeling van arbeidsinkomen met een meer normaal jaar duidelijk te maken.

In 2020 waren er 130.000 meer werknemers dan in 2019 bij wie het arbeidsinkomen minstens tien procent daalde. Ook in een meer normaal jaar is sprake van dynamiek op arbeidsmarkt en verliezen sommige werknemers inkomen, al dan niet vrijwillig. Ondanks de crisis had aan het einde van 2020 zeventig procent van de werknemers een gelijk of hoger arbeidsinkomen in vergelijking met begin van 2020. In 2019 had 72 procent van de werknemers een gelijk of hoger arbeidsinkomen. Een verschil van 2 procentpunt, wat neerkomt op zo'n 175.000 extra werknemers met een lager bruto arbeidsinkomen gedurende het jaar. Bij 130.000 daarvan daalde het inkomen met tien procent of meer.

Met name flexibele arbeidskrachten en zelfstandigen kregen te maken met een achterblijvende groei van het arbeidsinkomen. De groei van zowel het arbeidsinkomen van flexibele arbeidskrachten als het aantal gewerkte uren door zelfstandigen is in 2020 gemiddeld vijf procentpunten achtergebleven ten opzichte van de groei in 2019, waarbij parttimers zwaarder zijn geraakt dan fulltimers. Ter illustratie: een gemiddeld fulltime werkende flexibele arbeidskracht heeft een bruto maandinkomen van zo'n 2000 euro per maand en dit betekent circa 100 euro per maand minder aan arbeidsinkomen. Werknemers in loondienst¹ hebben – mede door het steunbeleid – over het algemeen niet meer last gehad van verlies van arbeidsinkomen in vergelijking met een meer normaal jaar. De laagste inkomensgroepen hebben relatief veel arbeidsinkomen verloren. In welke mate deze verschillen uiteindelijk doorwerken in een hogere inkomensongelijkheid is nog niet duidelijk, onder meer omdat een deel van de terugval in arbeidsinkomen door het stelsel van belastingen, sociale zekerheid en toeslagen en de aanvullende steunpakketten zal zijn opgevangen.

Werknemers die veel arbeidsinkomen verloren, hadden vaak kleine financiële buffers. Niet alleen liepen flexibele arbeidskrachten meer risico op verlies van arbeidsinkomen, ook hadden ze minder financiële buffers om de gevolgen daarvan op te vangen. De helft van de werknemers met relatief veel verlies van arbeidsinkomen had minder dan 10.000 euro aan liquide middelen. Zelfstandigen hadden meer mogelijkheden om zelf het eerste inkomensverlies op te vangen: bij ongeveer een derde waren de financiële buffers kleiner dan 10.000 euro. Zelfstandigen hebben echter ook meer buffers nodig, omdat er minder inkomensbescherming uit zowel de traditionele sociale zekerheid als het steunbeleid was en om pensioen op te bouwen.

Snel economisch herstel gedurende de tweede helft van 2020 heeft erger voorkomen. Ongeveer 45 procent van de werknemers die de eerste maanden van de crisis hun baan verloren, had aan het einde van het jaar weer inkomen uit een baan. Onder flexibele arbeidskrachten was het herstel nog iets sterker, met als gevolg dat de achterblijvende inkomensgroei tussen mei en december daalde van 11 naar 5 procentpunt. Ook onder zelfstandigen werd een flink deel van de achterstand in de ontwikkeling van het aantal gewerkte uren ingelopen: van 12 procentpunt in het tweede kwartaal tot 5 procentpunt in het vierde kwartaal.

¹ Flexibele arbeidskrachten zijn oproep- en uitzendkrachten. Bij werknemers is loondienst gaat het zowel om mensen met een vast als een tijdelijk (zoals een jaar-) contract.

De uitkomsten van dit onderzoek maken het belang van structurele hervormingen van de arbeidsmarkt opnieuw duidelijk. Centraal daarbij kunnen het verkleinen van het onderscheid tussen vast en flexibel werk, het tegengaan van schijnzelfstandigheid en het bevorderen van duurzame inzetbaarheid en economische zelfstandigheid staan. De coronacrisis heeft ook laten zien dat het goed is om regelingen te ontwikkelen die zelfstandigen en flexibele arbeidskrachten meer zekerheid bieden in tijden van een plotselinge en heftige economische crisis. Ten slotte kunnen kwetsbare huishoudens financieel weerbaarder worden door ze zowel de mogelijkheid te geven als te stimuleren meer liquide middelen aan te houden. Voor huishoudens met structureel te weinig inkomen om buffers op te kunnen vangen kunnen aanpassingen in bijvoorbeeld de sociale zekerheid en fiscaliteit soelaas bieden.

1 Inleiding

De coronacrisis heeft grote invloed op de arbeidsmarkt gehad, zeker in de maanden na het instellen van de eerste contactbeperkende maatregelen in maart 2020. De bedrijvigheid daalde noodgedwongen en de werkloosheid nam toe. De steunpakketten voor bedrijven droegen voor veel werknemers bij aan behoud van werk en inkomen, ook als hun werkgever minder werk voor hen had. Maar een deel van de werknemers verloor wel (een deel van) het arbeidsinkomen en een deel van de zelfstandigen raakte opdrachten kwijt. In de koopkrachtcijfers zijn dit soort gevolgen niet zichtbaar omdat de statische situatie van huishoudens daarin het uitgangspunt is, waarbij onder meer de werksituatie als constant wordt verondersteld om de gevolgen van beleid en algemene economische ontwikkelingen te schetsen.

Dit onderzoek is een beschrijvende analyse van de ontwikkeling van het bruto arbeidsinkomen van werknemers en het aantal gewerkte uren van zelfstandigen gedurende 2020. Centrale onderzoeksvragen daarbij zijn welke groepen veel arbeidsinkomen hebben verloren of minder uren in de eigen onderneming gewerkt, hoe groot waren hun financiële buffers en hoe ongelijk zijn de gevolgen neergeslagen over de inkomensgroepen. In een meer 'normaal' jaar is er ook veel dynamiek op de arbeidsmarkt doordat mensen van baan veranderen, hun werk verliezen, meer loonsverhoging krijgen et cetera. We vergelijken daarom steeds de ontwikkeling gedurende 2020 met de ontwikkeling in 2019 eerder om de veranderende dynamiek in beeld te krijgen. Er is in dit onderzoek niet gekeken naar ontwikkelingen na 2020.

Afgelopen twee jaar is er in verschillende onderzoeken gekeken naar de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en van inkomens. Het CPB heeft met data van voor de crisis gekeken welke groepen het meest risico liepen geraakt te worden door de crisis (Van den Berge et al., 2020) en hoe het zit met de financiële weerbaarheid van huishoudens (Vlekke et al., 2020). Nibud (2020) en SCP (2021) hebben op basis van enquêtes onder werkenden een inschatting gemaakt van de omvang van inkomensverlies en bij welke groepen die problematiek groter was. Inmiddels hebben de eerste evaluaties plaatsgevonden. Adema et al. (2021) concludeerden onder meer dat zonder aanvullende steunpakketten de werkloosheid in 2020 tussen de 0,7 en 2 procentpunt hoger zou zijn uitgevallen. Phlippen et al. (2021) lieten op basis van zien rekeninggegevens van ABN Amro zien dat het aantal werknemers met een forse inkomenssterugval met ongeveer 190.000 gestegen is en het vooral jongeren, flexibele arbeidskrachten en lage inkomensgroepen betreft. Ten slotte leidden Sifliner et al. (2021) af uit enquêtedata dat de inkomensongelijkheid niet veranderd is.

Voor dit onderzoek hebben we registratiedata van voor en gedurende de crisis gebruikt, waardoor we nu een scherpere inschatting kunnen maken van de ontwikkeling van het arbeidsinkomen en de getroffen groepen². Voor werknemers hebben we de zogeheten POLIS-bestanden geanalyseerd, waarin de maandelijkse salarisdata worden bijgehouden. Hierdoor konden we de ontwikkeling van het bruto arbeidsinkomen longitudinaal door het jaar heen volgen en worden goede en slechte periodes niet uitgemiddeld. Ook konden we deze data koppelen aan andere CBS-databestanden om financiële buffers te berekenen en te analyseren welke groepen meer of minder last hebben gehad van de crisis. Keerzijde van deze aanpak is dat het geen volledig beeld van de ontwikkeling van het besteedbaar inkomen geeft. Dat is bijvoorbeeld ook afhankelijk van veranderingen in te betalen belastingen en het recht op voorzieningen in sociale zekerheid of toeslagen³.

Dit rapport bevat een vijftal onderdelen. Ten eerste hebben we gekeken naar de ontwikkeling van het arbeidsinkomen van werknemers en welke groepen werknemers het meest getroffen zijn tijdens het eerste jaar van de coronacrisis. Vervolgens naar de ontwikkeling van het aantal gewerkte uren door zelfstandigen, aangezien van deze groep de inkomens uit de eigen onderneming nog niet bekend zijn. Als derde onderdeel

² Meer over de methodologische aanpak in de bijlage.

³ Dat volledige beeld kan pas worden geschetst als de belastingaangifte definitief verwerkt en toegankelijk voor onderzoekers zijn. Pas als integrale inkomensbestanden bij het CBS beschikbaar komen kunnen die analyses gemaakt worden. Met dat soort jaardata kunnen we echter niet de ontwikkeling van de crisis gedurende het jaar volgen, wat in deze relevant is aangezien de arbeidsmarkt vanaf de zomer snel aantrok.

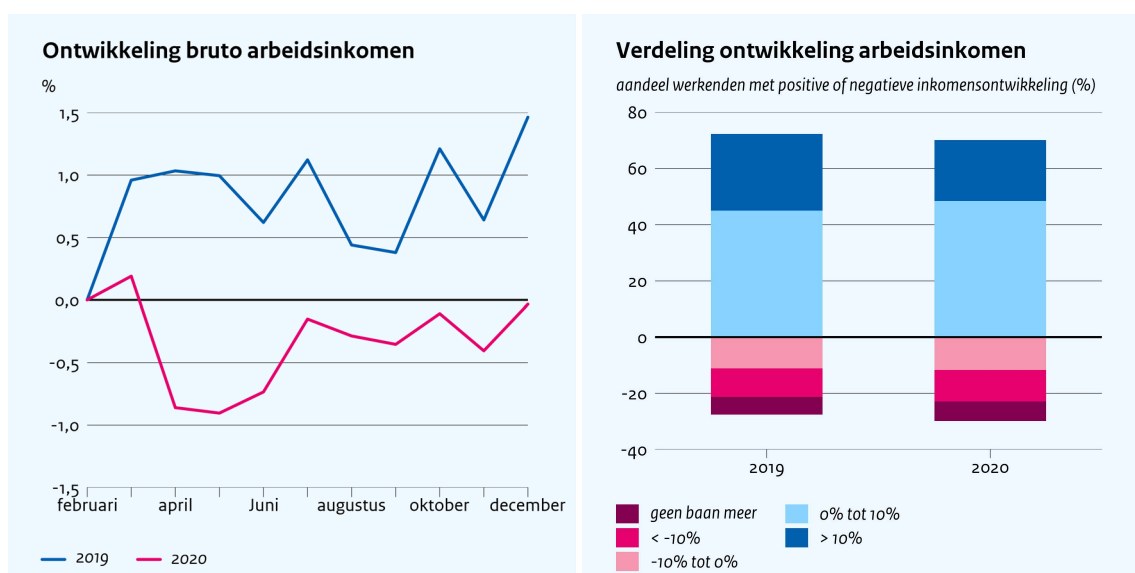
worden de financiële mogelijkheden die getroffen huishoudens hebben om tegenslag op te vangen inzichtelijk gemaakt. In het vierde deel wordt een inschatting gemaakt van hoe ongelijk de gevolgen verdeeld zijn. Afgesloten wordt met het herstel van de arbeidsmarkt in de tweede helft van 2020.

2 Werknemers

In 2020 is de ontwikkeling van het arbeidsinkomen van werknemers ongeveer 1,5 procentpunt achtergebleven bij de ontwikkeling in 2019. Figuur 1 (links) laat de ontwikkeling van het bruto arbeidsinkomen van werknemers met een baan in februari 2020 zien. We vergelijken die ontwikkeling met de ontwikkeling van een jaar eerder om zo het verschil met de dynamiek in een meer ‘normaal’ jaar in beeld te brengen.

Van april tot en met juni 2020 lag het gemiddeld bruto arbeidsinkomen één procent onder het niveau van februari 2020. Door het aantrekken van de arbeidsmarkt in de tweede helft van 2020 kwam het gemiddelde arbeidsinkomen uiteindelijk op hetzelfde niveau uit als in februari. Een jaar eerder lag het bruto arbeidsinkomen in december echter 1,5 procent hoger dan in februari. In vergelijking met de dynamiek van een meer normaal jaar is het bruto arbeidsinkomen dus 1,5 procentpunt achter gebleven. Maandelijks komt dat voor een gemiddelde werknemer - met een inkomen van 2900 euro - neer op veertig euro minder bruto arbeidsinkomen. De ontwikkelingen in besteedbare inkomens kunnen in deze vergelijking uiteindelijk anders uitpakken, bijvoorbeeld door verschillen in inflatie of belastingen. Waar het in deze vergelijking om gaat, is de (achterblijvende) ontwikkeling van het bruto arbeidsinkomen ten opzichte van wat normaliter verwacht zou mogen worden.

Figuur 1 Ontwikkeling bruto arbeidsinkomen vanaf februari (links) en verdeling van arbeidsinkomensontwikkeling (rechts)

Veel spreiding in de ontwikkeling van het arbeidsinkomen

Ondanks de achterblijvende inkomensgroei, verloor zeventig procent van de werknemers in 2020 geen arbeidsinkomen of kreeg er inkomen bij. Ook in een hoogconjunctuur gaat een deel van de werknemers gedurende het jaar minder verdienen: in december 2019 had daardoor 72 procent een gelijk of hoger inkomen dan in februari. Dat betekent dat het aantal werknemers dat in 2020 arbeidsinkomen verloor met 175.000 is toegenomen ten opzichte van 2019. Voor 130.000 daarvan ging het zelfs om minstens tien procent minder arbeidsinkomen. Daar staat tegenover dat aan het einde van 2020 er ook 1,6 miljoen werknemers waren die

ten minste tien procent meer arbeidsinkomen ontvingen. Eind 2019 waren dat er echter met twee miljoen een stuk meer.

Eerder onderzoek deed vermoeden dat bepaalde groepen meer risico liepen om geraakt te worden dan andere groepen. Van den Berge et al (2020) identificeerden - op basis van data van voor de crisis - jongeren, migranten, alleenstaanden en lagere inkomensgroepen als risicogroepen. Uit een enquête van het Nibud (2020) bleek dat in juni 2020 ruim veertig procent van de flexibele arbeidskrachten en zelfstandigen minder inkomen had, terwijl dat bij werknemers met een vast of tijdelijk dienstverband om dertien procent ging. Een enquête van het SCP (2021) liet zien dat de meeste mensen weinig inkomensverlies hadden, maar bijvoorbeeld zelfstandigen en lagere inkomens vaker financieel getroffen werden. In dit onderzoek gebruiken we registratiedata van alle arbeidsinkomens in Nederland, waardoor we in het vervolg van dit hoofdstuk kunnen kijken welke groepen relatief veel arbeidsinkomen hebben verloren.

2.1 Flexibele arbeidskrachten zwaarst getroffen

De groep die in het arbeidsinkomen het meest last van de crisis heeft gehad zijn de flexibele arbeidskrachten⁴. In het linkerdeel van figuur 2 is de ontwikkeling van het gemiddelde arbeidsinkomen in 2019 en 2020 te zien⁵. Hierdoor wordt het verschil met de inkomensdynamiek in een meer 'normaal' jaar inzichtelijk gemaakt. Flexibele arbeidskrachten zagen in april 2020 de ontwikkeling van hun arbeidsinkomen gemiddeld elf procentpunt achterblijven ten opzichte van de ontwikkeling in april 2019. In december was dat verschil gereduceerd tot een kleine vijf procentpunt. Bij een gemiddeld maandelijks inkomen van 1100 euro betekent dat maandelijks zo'n 55 euro minder aan bruto arbeidsinkomen. De doorsnee flexibele arbeidskracht werkt parttime, voor de gemiddelde fulltime werkende flexibele arbeidskracht is dat - bij een inkomen van 2000 euro - 100 euro per maand. Daarnaast is in het rechterdeel van de figuur te zien dat er in 2020 zo'n zes procentpunt meer flexibele arbeidskrachten zijn dan in 2019 die arbeidsinkomen verloren, terwijl dat voor vaste werknemers om circa 1,5 procentpunt ging.

De arbeidsmarktpositie van flexibele arbeidskrachten is zwakker, waardoor ze bij economische tegenspoed vaak als eerste en het hardst getroffen worden. De Commissie Regulering van Werk (2020) kwam vlak voor het uitbreken van de coronacrisis met haar advies waarin gewaarschuwd wordt voor de scherpe tweedeling tussen mensen met veel en weinig inkomenszekerheden, en de negatieve gevolgen die daarvan kunnen uitgaan voor zowel individu als samenleving. Volgens de OECD (2019) is het verschil in arbeidszekerheid tussen flexibele en vaste banen in vergelijking met andere landen erg groot. Ook is de groep werkenden zonder vaste arbeidsrelatie bijna nergens zo groot als in Nederland. Deze crisis heeft het contrast vergroot, doordat restricties van de overheid vooral de productie en diensten in contactintensieve sectoren, zoals horeca, recreatie en toerisme troffen. Sectoren waar relatief veel werknemers een flexibele arbeidsrelatie met de werkgever hebben.

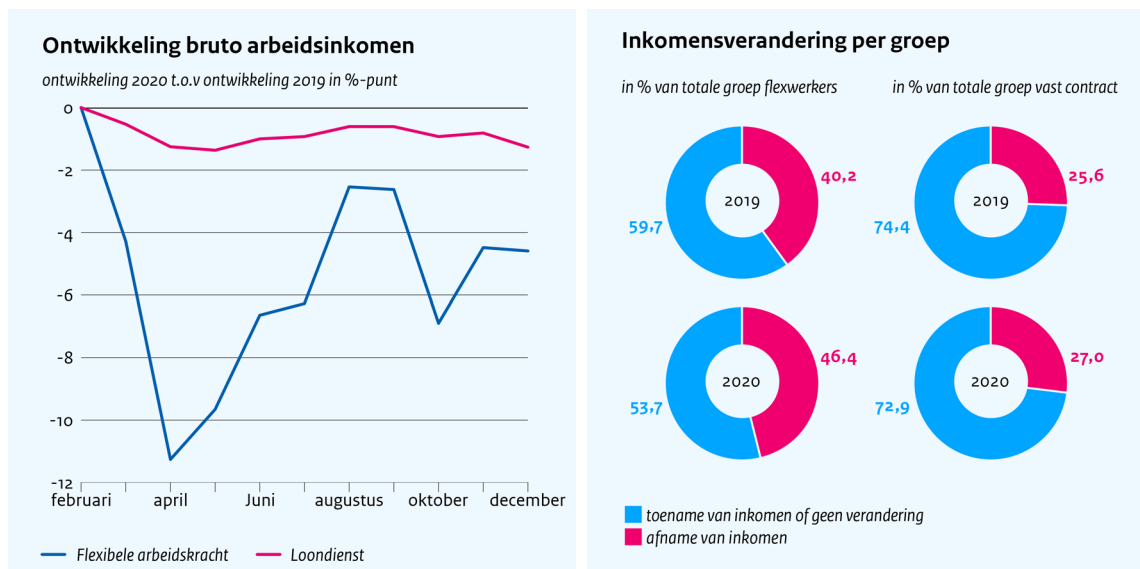
Steunmaatregelen versterkten dit verschil. De Noodmaatregel Overbrugging Werkgelegenheid (NOW) hield vooral vaste banen in stand. Bedrijven die NOW ontvingen mochten in de beginperiode zelfs geen werknemers ontslaan. Voor flexibele arbeidskrachten was er geen aanvullende bescherming ten opzichte van de normale situatie. Voor inkomensverlies in de maanden maart tot en met mei 2020 was er de Tijdelijke Overbruggingsregeling voor Flexibele Arbeidskrachten (TOFA): een tegemoetkoming van drie maanden à 550 euro per maand. Aangezien slechts een zeer specifieke groep recht had op de TOFA is deze uiteindelijk maar zo'n 11.000 keer uitgekeerd (Brief minister en staatssecretaris SZW, 2020)⁶.

⁴ Het gaat daarbij in dit rapport om uitzend- en oproepkrachten. Zie de methodologische bijlage.

⁵ Hiervoor is de ontwikkeling in 2019 (vergeleken met februari van dat jaar) afgetrokken van de ontwikkeling in 2020 (vergeleken met februari van dat jaar). Feitelijk is het verschil tussen de lijnen in het linkerdeel van figuur 1 berekend, maar dan voor flexibele en vaste werknemers.

⁶ Deze uitkering is niet meegenomen in de berekening van de inkomensontwikkeling in dit onderzoek, waarbij gekeken is naar de ontwikkeling van het bruto arbeidsinkomen. Hetzelfde geldt voor de meer traditionele uitkeringen, zoals WW en bijstand.

Figuur 2 Ontwikkeling bruto arbeidsinkomen sinds februari 2020 naar type contract (vergeleken met ontwikkeling 2019; links) en de verdeling van arbeidsinkomensontwikkeling (rechts)⁷

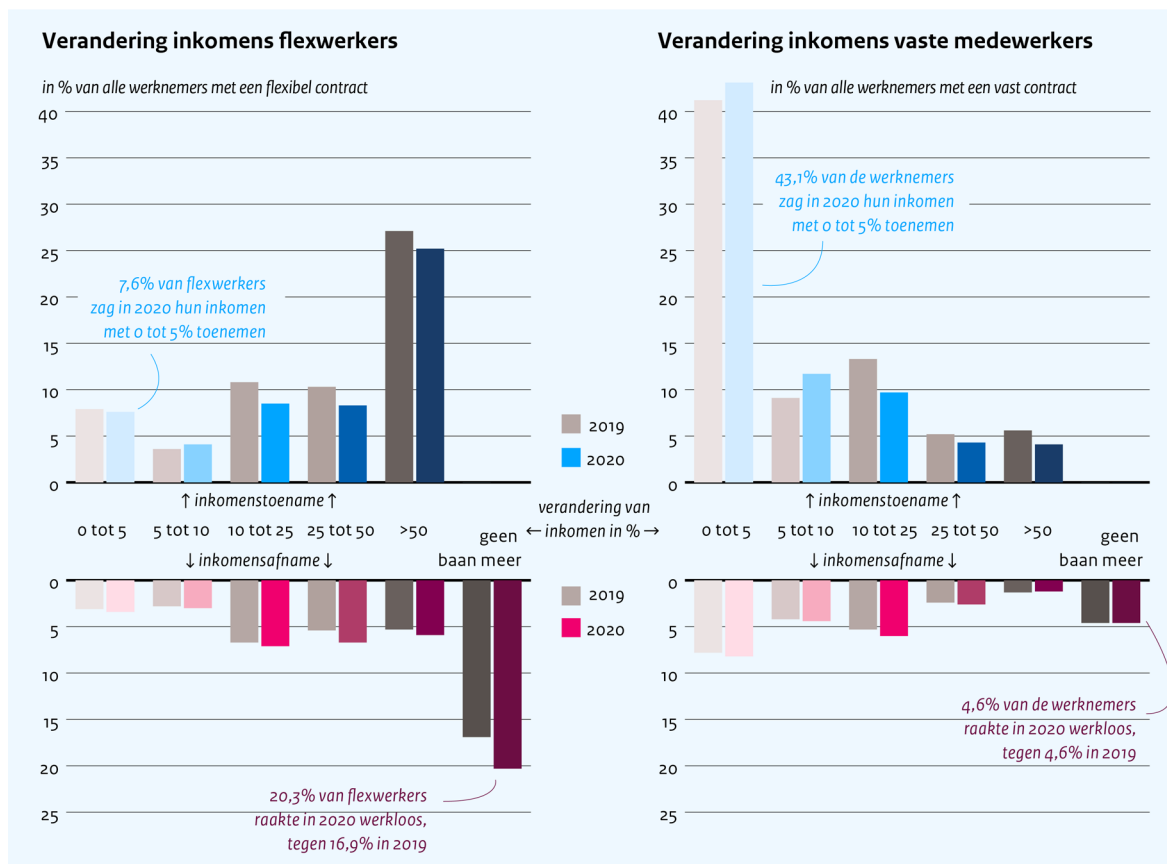

Ondanks de NOW bleef ook de ontwikkeling van het gemiddeld arbeidsinkomen van werknemers in loondienst achter, maar wel veel minder dan voor flexibele arbeidskrachten. In mei 2020 lag de ontwikkeling van het arbeidsinkomen 1,4 procentpunt lager dan de ontwikkeling gedurende dezelfde periode in 2019. Omgerekend is dat bij een gemiddeld maandinkomen van 3200 euro zo'n 40 euro per maand aan bruto arbeidsinkomen. In die eerste maanden van de crisis liep de werkloosheid op. Steunpakketten waren weliswaar snel en ruimhartig beschikbaar, maar ook niet onmiddellijk na het instellen van de eerste contactbeperkende maatregelen. Terugval in bedrijvigheid en onzekerheid over de toekomst heeft er mede voor gezorgd dat ook een groter deel van de werknemers in loondienst - in vergelijking met 2019 - arbeidsinkomen verloor in die eerste maanden. Ook hebben lang niet alle bedrijven NOW aangevraagd, of hadden ze er recht op. Bij die bedrijven kunnen nog altijd ontslagen zijn gevallen of loonmaatregelen genomen.

Vanaf mei is de achteruitgang in arbeidsinkomen gestopt, mede door het succes van de steunpakketten met betrekking tot behoud van werkgelegenheid. Die steun heeft een sterkere stijging van de werkloosheid voorkomen. Niet alleen vanwege de ruime tegemoetkoming in de arbeidskosten, maar ook door de voorwaarde dat werknemers niet ontslagen mochten worden. Dat maakte het voor bedrijven mogelijk om tegen relatief geringe kosten aan 'labor hoarding' te doen: ondanks dat er op dat moment geen productief werk voor hen was, werden werknemers met het oog op de toekomst in dienst gehouden. Ook vanwege de krappe arbeidsmarkt in de periode voor de crisis. Modelsimulaties van het CPB laten zien dat zonder NOW, TVL en Tozo de werkloosheid bij benadering zo tussen de 0,7 en 2 procentpunt (65.000 – 180.000 werklozen) hoger zou zijn uitgevallen (Adema et al., 2021). Het steunbeleid heeft faillissementen voorkomen, maar ook niet-levensvatbare bedrijven overeind gehouden. Hierdoor hielden werknemers, die in een 'normaal' jaar als gevolg van het stoppen van dit soort bedrijven werkloos zouden zijn geworden, nu zelfs hun baan en inkomen.

⁷ Bij werknemers is loondienst gaat het zowel om mensen met een vast als een tijdelijk (zoals een jaar-) contract. Zie de methodologische bijlage.

Figuur 3 Verandering van bruto arbeidsinkomen in december (vergeleken met februari) van flexibele arbeidskrachten en vaste medewerkers

Er is veel spreiding in de ontwikkeling van het arbeidsinkomen: veertig procent van de flexibele arbeidskrachten had in december 2020 minstens tien procent arbeidsinkomen verloren, van wie twintig procent zelfs helemaal geen arbeidsinkomen meer had (figuur 3). In 2019 waren die percentages met respectievelijk 34 en 17 procent een stuk lager. Het aandeel werknemers in loondienst dat veel arbeidsinkomen verloor was duidelijk kleiner en hetzelfde ten opzichte van 2019: in beide jaren had veertien procent minstens tien procent arbeidsinkomen verloren en 4,6 procent helemaal geen baan meer. Het aantal flexibele arbeidskrachten dat minstens tien procent van hun arbeidsinkomen verloor steeg met 90.000 ten opzichte van 2019 en het aantal werknemers in loondienst met 40.000⁸. Voor flexibele arbeidskrachten die minstens tien procent aan inkomen verloren gaat het gemiddeld om 690 euro per maand, voor werknemers in loondienst om 1330 euro.

⁸ In totaal waren er in februari 2020 circa 1,1 miljoen flexibele arbeidskrachten en 6,5 miljoen werknemers met een vastere arbeidsrelatie.

Wat verklaart het verschil met de positieve koopkrachtontwikkeling in 2020?

Ondanks dat een deel van de werknemers arbeidsinkomen verloor tijdens de eerste maanden van de coronacrisis, is de koopkracht in 2020 in doorsnee gestegen, zeker voor werknemers. Volgens het CBS (2021a) nam de mediane dynamische koopkracht met 2,2 procent toe, de hoogste groei sinds 2016. Voor werknemers was de toename zelfs 4,3 procent. Ook de statische koopkrachtontwikkeling was positief met een groei van 2,5 procent voor een doorsneehuishouden en 2,9 procent voor een werkende (CPB 2021). Het verschil tussen statische en dynamische koopkracht is dat bij statische koopkracht buiten beschouwing wordt gelaten of iemand zijn of haar baan verliest, ouder wordt, gaat scheiden of een loonsverhoging of bonus boven op de contractloonstijging krijgt.

Een groot deel van deze koopkrachtstijging is in januari al bij de huishoudens terechtgekomen, terwijl we in dit onderzoek kijken naar de ontwikkeling van het arbeidsinkomen vanaf februari. De relatief hoge koopkrachtstijging wordt veroorzaakt door een combinatie van een CAO-loonstijging van 2,9 procent en lastenverlichting door de overheid van gemiddeld bijna 1 procent. Belastingen worden per 1 januari aangepast en CAO-loonstijgingen gaan vaak ook op dat moment in. Lagere belastingen hebben sowieso geen directe invloed op de uitkomsten van dit onderzoek, omdat we kijken naar de ontwikkeling van het bruto arbeidsinkomen.

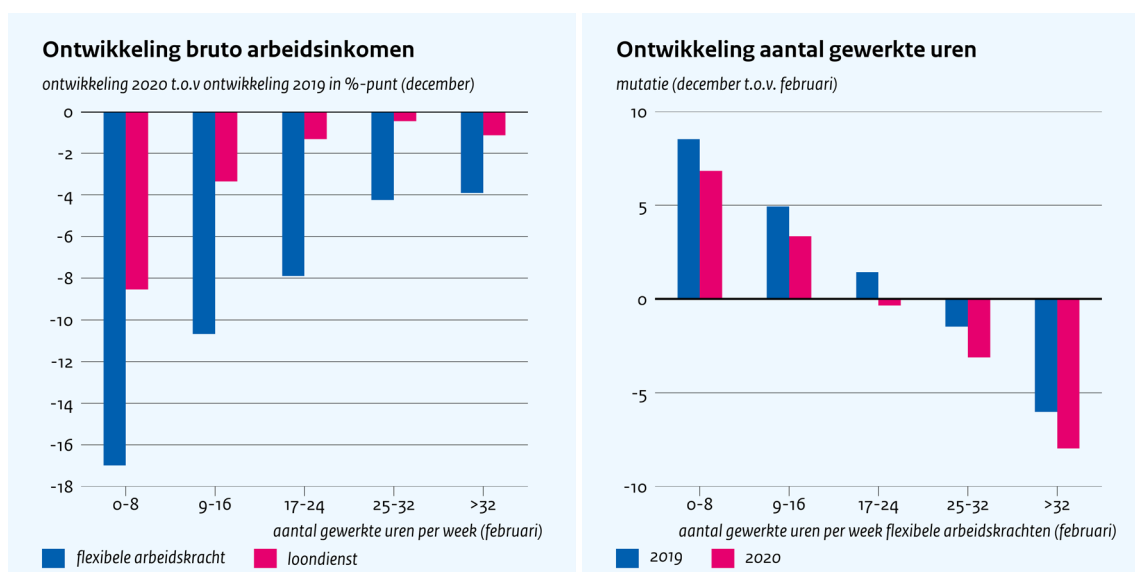
In de inkomensontwikkeling van dit onderzoek komt een aanzienlijk deel van de positieve bijdragen aan de koopkrachtontwikkeling dus niet terug. We kijken de facto in dit onderzoek vooral naar het verschil tussen de dynamische en statische koopkrachtontwikkeling vanaf februari. Persoonlijke veranderingen – die het verschil tussen beide verklaren – hadden in 2020 een licht drukkend effect van -0,3 procentpunt op de dynamische koopkrachtontwikkeling (CBS 2021a). Hierin worden ook positieve veranderingen – zoals promotie of een bonus – meegenomen. In 2018 en 2019 zorgden persoonlijke veranderingen gemiddeld genomen nog voor een positieve bijdrage aan de dynamische koopkracht van 0,6 procentpunt.

2.2 Vooral parttimers last van de crisis

Met name bij werknemers die in deeltijd werken is de ontwikkeling van hun arbeidsinkomen achtergebleven ten opzichte van 2019. Dat geldt zowel voor vaste als flexibele werknemers, maar voor flexibele arbeidskrachten een stuk meer (linkerdeel figuur 4). Naarmate het aantal gewerkte uren toeneemt, is het verschil in de ontwikkeling van het arbeidsinkomen ten opzichte van 2019 kleiner. Er zijn twee redenen voor dit achterblijven van inkomens van parttimers ten opzichte van 2019: niet alleen verloren relatief veel werknemers in deeltijd hun baan, maar ze gingen ook minder vaak meer uren werken gedurende het jaar.

Relatief veel werknemers in deeltijd verloren hun baan. Zo had bijvoorbeeld 28 procent van de werknemers die in februari maximaal acht uren werkten in december geen baan meer. Dat percentage is kleiner naarmate er meer gewerkt werd, tot 4,5 procent bij fulltime banen. Een jaar eerder lagen die percentages op 23 respectievelijk 4,1 procent. Parttimers verliezen – al dan niet vrijwillig – in een normaal jaar dus al relatief vaak hun baan, in 2020 was de toename ook groter naarmate men minder uren werkte.

Figuur 4 Ontwikkeling bruto arbeidsinkomen februari-december 2020 naar aantal gewerkte uren in februari, (vergeleken met ontwikkeling 2019); ontwikkeling aantal gewerkte uren flexwerkers december versus februari

In een ‘normaal’ jaar gaat een deel van de parttimers meer uren werken en daardoor ook meer verdienen. Dat is in 2020 minder gebeurd dan in 2019. Dit is te zien in het rechterdeel figuur 4 voor de ontwikkeling onder flexibele arbeidskrachten. Met andere woorden: het gemiddeld aantal gewerkte uren door parttimers is gedurende het jaar minder gestegen dan in 2019. Het gemiddeld arbeidsinkomen van werkenden die in februari bijvoorbeeld maximaal één dag werkten is daardoor ook niet zozeer gedaald, maar minder gestegen dan in 2019. Het gemiddeld aantal gewerkte uren is voor alle flexibele arbeidskrachten (naar groepen gewerkte uren) in absolute mate ongeveer evenveel achtergebleven bij 2019: tussen de 1,5 en 2 uur. Maar relatief is dat voor een parttimer veel meer dan voor een fulltime werkende, vandaar dat het arbeidsinkomen percentueel het meest gedaald is voor werkenden die maximaal acht uur per week werkten. Voor werknemers in loondienst is het verschil in aantal gewerkte uren met 2019 kleiner: tussen de 0,5 en 1 uur.

Werkenden met een parttime baan zijn vaak niet economisch zelfstandig, wat in normale tijden ook tot problemen kan leiden als het inkomen van de partner wegvalt. Economische zelfstandigheid verkleint niet alleen de kans op armoede na bijvoorbeeld scheiding of overlijden van de partner, maar zorgt ook voor autonomie en weerbaarheid (Portegijs, 2018). Deze analyse laat zien dat niet alleen de afhankelijkheid van het inkomen van een ander voor problemen kan zorgen, ook het eigen inkomen is vaak meer kwetsbaar in tijden van economische tegenwind dan bij een fulltimebaan.

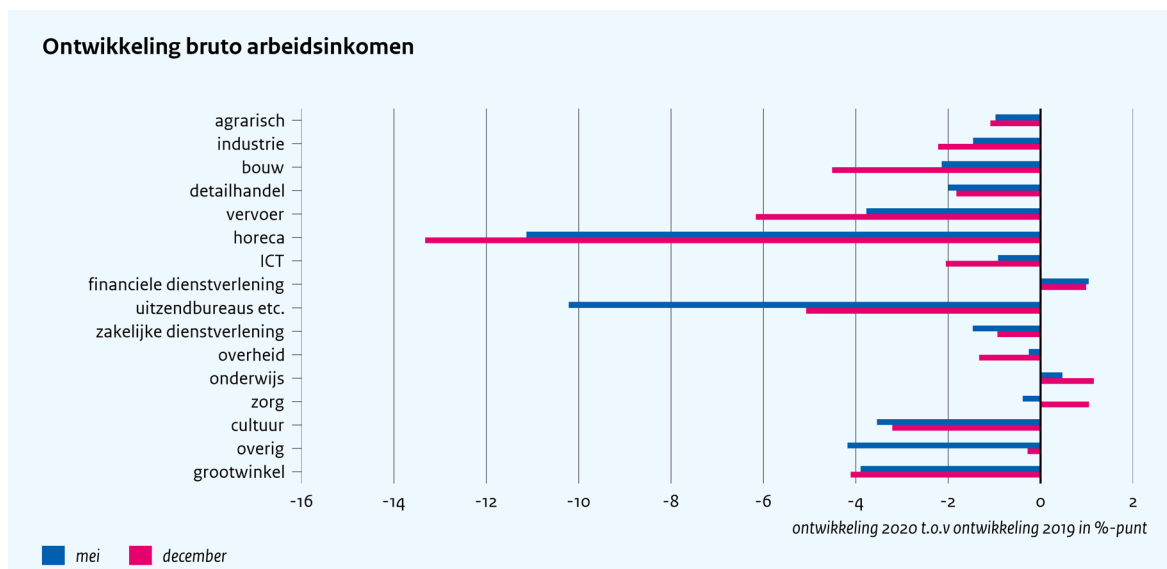
2.3 Grootste impact werkenden in de horeca

Sectoren zijn in verschillende mate geraakt door de contactbeperkende maatregelen van de overheid en voorzichtigheid van consumenten. Ondanks de steunpakketten hebben relatief veel werknemers in sectoren die meer last hebben van de maatregelen arbeidsinkomen verloren. Zwaarst getroffen zijn medewerkers in de horeca, waar de ontwikkeling van het arbeidsinkomen in december 2020 dertien procent is achtergebleven ten opzichte van de ontwikkeling in 2019, dat betekent zo’n 175 euro bij een gemiddeld maandinkomen van 1300 euro⁹. Een deel van deze werknemers zal naar andere sectoren zijn overgestapt en zo het inkomensverlies

⁹ In deze sector zit een relatief groot deel van het inkomen niet in het basissalaris, maar bijvoorbeeld in fooien. Het totale inkomensverlies is daardoor vermoedelijk groter.

hebben beperkt. Uitzendbureaus liepen tot en met mei een flinke klap op, maar hebben zich gedurende de rest van het jaar voor een deel weer hersteld. Voor vervoer (zoals de luchtvaart, het openbaar vervoer en taxibedrijven) en de bouw gold het omgekeerde: na een kleinere initiële klap liep het verlies in de tweede helft van jaar verder op.

Figuur 5 Ontwikkeling bruto arbeidsinkomen t.o.v. februari 2020 per sector (vergeleken met ontwikkeling 2019)

Er is ook een aantal sectoren waar de ontwikkeling van het arbeidsinkomen gedurende 2020 gunstiger was vergeleken met 2019: de financiële dienstverlening, het onderwijs en de zorg. In deze sectoren is de werkloosheid niet of nauwelijks opgelopen en hebben veel werknemers een meer normale loonontwikkeling doorgemaakt, bijvoorbeeld door hoge contractloonsstijging of additionele loonsverhoging¹⁰.

2.4 Jongeren en lager opgeleiden vooral geraakt door de crisis vanwege de flexibele baan

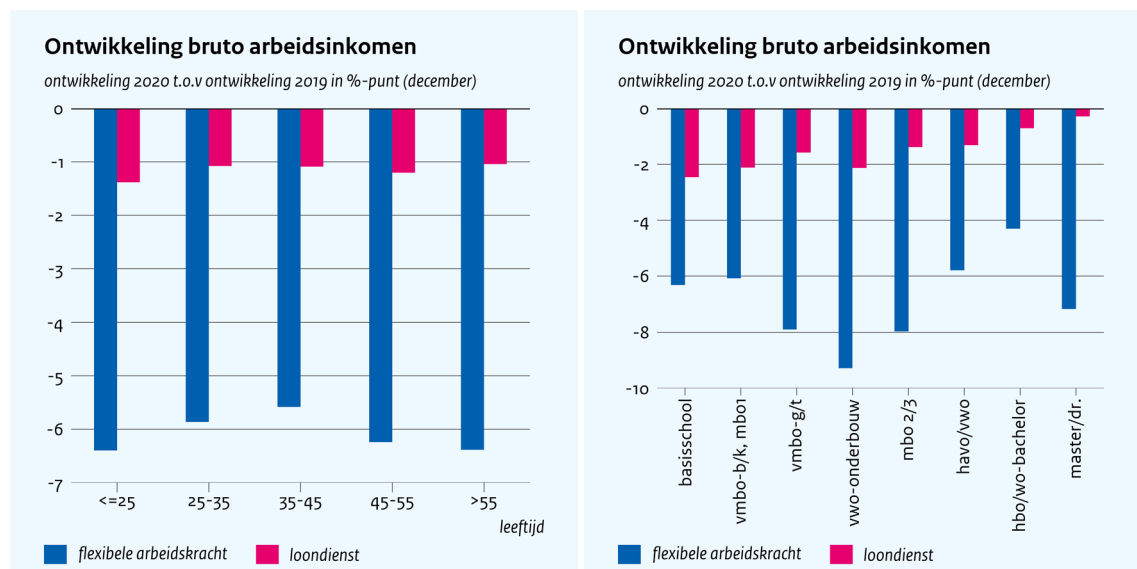
Bevolkingsgroepen met een groot aandeel flexibele arbeidskrachten en parttimers hebben meer arbeidsinkomen verloren dan andere groepen. Bijvoorbeeld jongeren en lager opgeleiden hebben daarom financieel meer last gehad van de crisis, maar dat verschil valt grotendeels weg als binnen deze groepen onderscheid gemaakt wordt tussen flexibele arbeidskrachten en werknemers in loondienst. Naast een verschil in aandeel flexibele arbeidskrachten lijken er dus nauwelijks additionele redenen te zijn waarom deze groepen zwaarder geraakt zijn. In kader 2 aan het einde van dit hoofdstuk is per groep het aandeel flexibele arbeidskrachten te vinden. Dit ondersteunt de interpretatie van de figuren in deze paragraaf.

Jongeren hebben relatief veel inkomen verloren. Links in figuur 6 is echter te zien dat er weinig verschil tussen de leeftijdsgroepen is wanneer onderscheid wordt gemaakt naar type aanstelling. Jongeren hebben relatief vaak een flexibele arbeidsrelatie of een parttime baan, waardoor ze gemiddeld meer arbeidsinkomen hebben verloren dan oudere leeftijdsgroepen. Maar naast het verschil tussen flexibele en vaste banen is er geen extra reden waarom jongeren meer inkomen hebben verloren. In de overgang van onderwijs naar de arbeidsmarkt is de baankans van groepen in de eerste maanden van de coronacrisis wel gedaald. Met name

¹⁰ De eenmalige zorgbonus maakt geen onderdeel van het basissalaris uit en is daarom niet meegenomen in deze analyses.

jongeren zonder startkwalificatie, uitvallers uit het hoger onderwijs en mbo-bol-afgestudeerden vonden in die maanden minder vaak een baan dan voorheen (Zwetsloot et al., 2020).

Figuur 6 Ontwikkeling bruto arbeidsinkomen voor werknemers met een fulltime baan t.o.v. februari naar leeftijd (links) en opleidingsniveau (rechts), vergeleken met ontwikkeling 2019 ¹¹

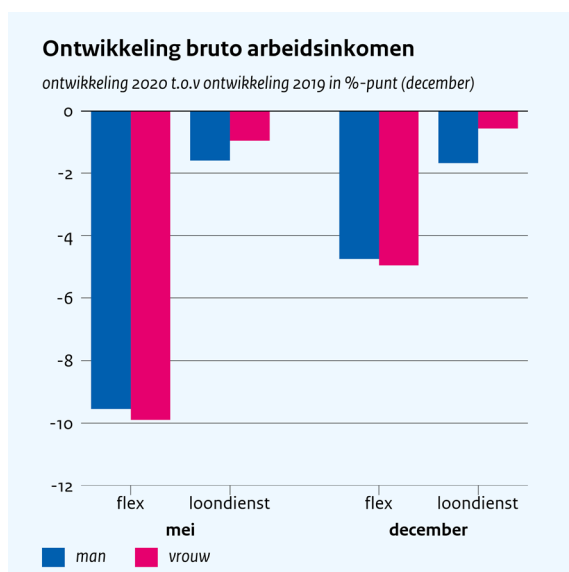

Ook als onderscheid gemaakt wordt naar opleidingsniveau zijn de verschillen voor een groot deel te verklaren door het aandeel flexibele arbeidskrachten. Hierbij valt wel op dat lager opgeleiden met een flexibele baan een mindere slechte ontwikkeling van het arbeidsinkomen hebben doorgemaakt ten opzichte van de hoogst opgeleide groep. Middelbaar opgeleiden met een flexibele arbeidsrelatie hebben iets meer te maken gehad met verlies van arbeidsinkomen tijdens de crisis.

De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn beperkt wanneer gecorrigeerd wordt voor type aanstelling. Het is wel opvallend dat in deze crisis de inkomensontwikkeling van vrouwen iets beter is geweest dan van mannen. En dat terwijl het aandeel flexibele arbeidskrachten onder vrouwen slechts een half procentpunt groter is. Onder mannen is in 2020 de onzekerheid over het behoud van hun werk ook meer gestegen dan onder vrouwen (SCP, 2021). Op andere dimensies van brede welvaart – zoals gezondheid, maatschappelijke betrokkenheid en persoonlijke ontwikkeling – oordelen vrouwen negatiever over de ontwikkeling dan mannen (Hardeman et al., 2021).

¹¹ In deze figuren is alleen gekeken naar werkenden die in februari een fulltimebaan hadden, aangezien er ook een sterk onderscheid naar aantal uren bleek in paragraaf 2.2.

Figuur 7 Ontwikkeling bruto arbeidsinkomen voor werknemers met een fulltimebaan t.o.v. februari naar geslacht, vergeleken met ontwikkeling 2019

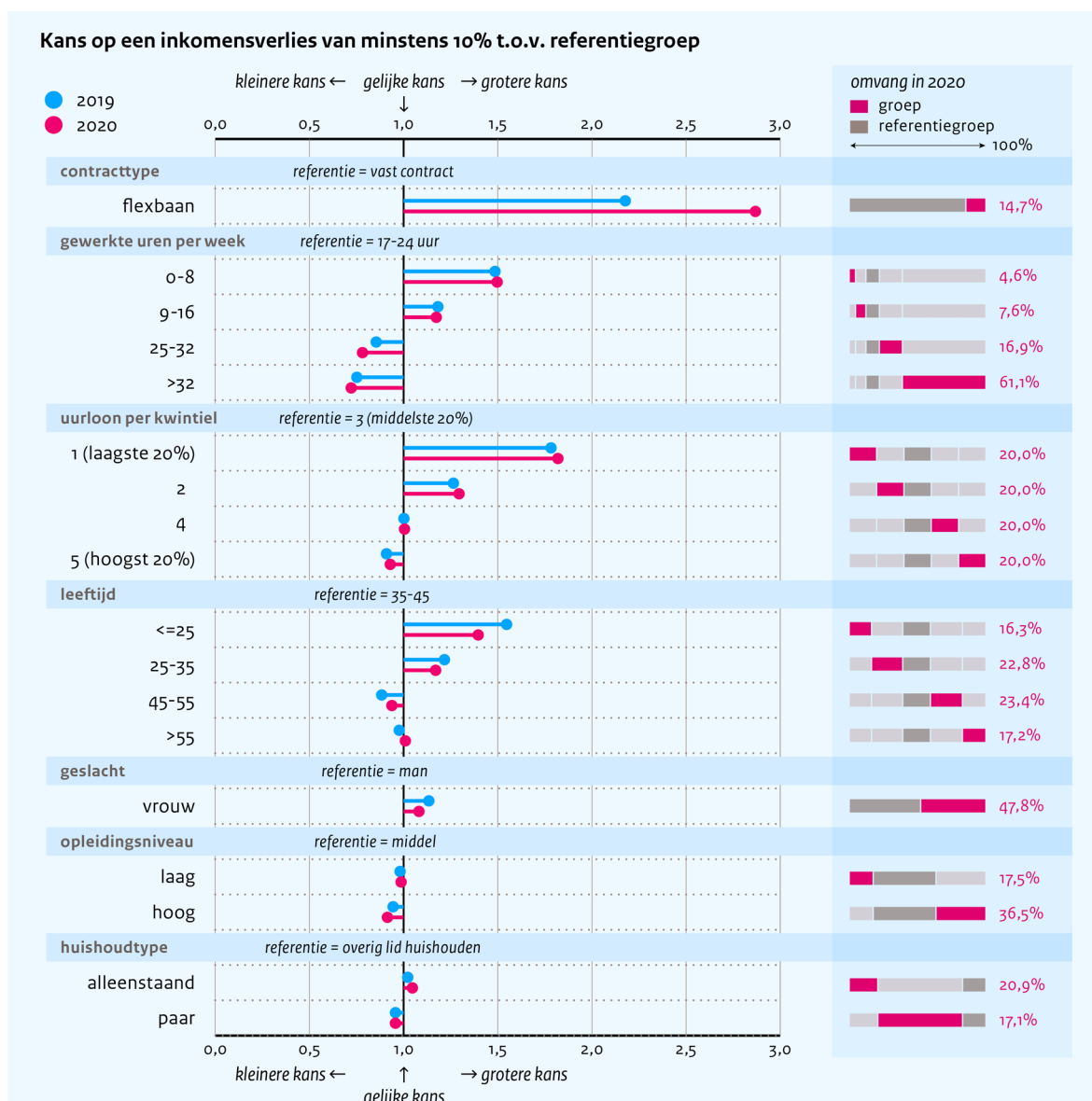

2.5 Integrale analyse: contracttype en sectoren belangrijkste factoren inkomensverlies

Wanneer de verschillende bevolkings- en arbeidskenmerken tegelijkertijd worden onderzocht, blijkt een flexibele aanstelling de belangrijkste oorzaak van het verliezen van veel arbeidsinkomen in 2020. In deze paragraaf is met behulp van logistische regressie geanalyseerd welke kenmerken van werknemers de kans om relatief veel inkomen te verliezen het meest doen toenemen. Voor zowel 2019 als 2020 is gekeken naar werknemers die in mei (het dieptepunt van de crisis) minstens tien procent van hun bruto arbeidsinkomen hebben verloren ten opzichte van februari. In relatief normale tijden lopen bepaalde groepen hier ook meer risico op. Door de *odds ratios* uit de logistische regressie van beide jaren te vergelijken is te zien bij welke kenmerken het risico op inkomensverlies het meest is toegenomen. *Odds ratios* geven weer hoeveel maal groter of kleiner een kans is dat iemand met een bepaald kenmerk veel arbeidsinkomen heeft verloren ten opzichte van iemand uit de referentiegroep.

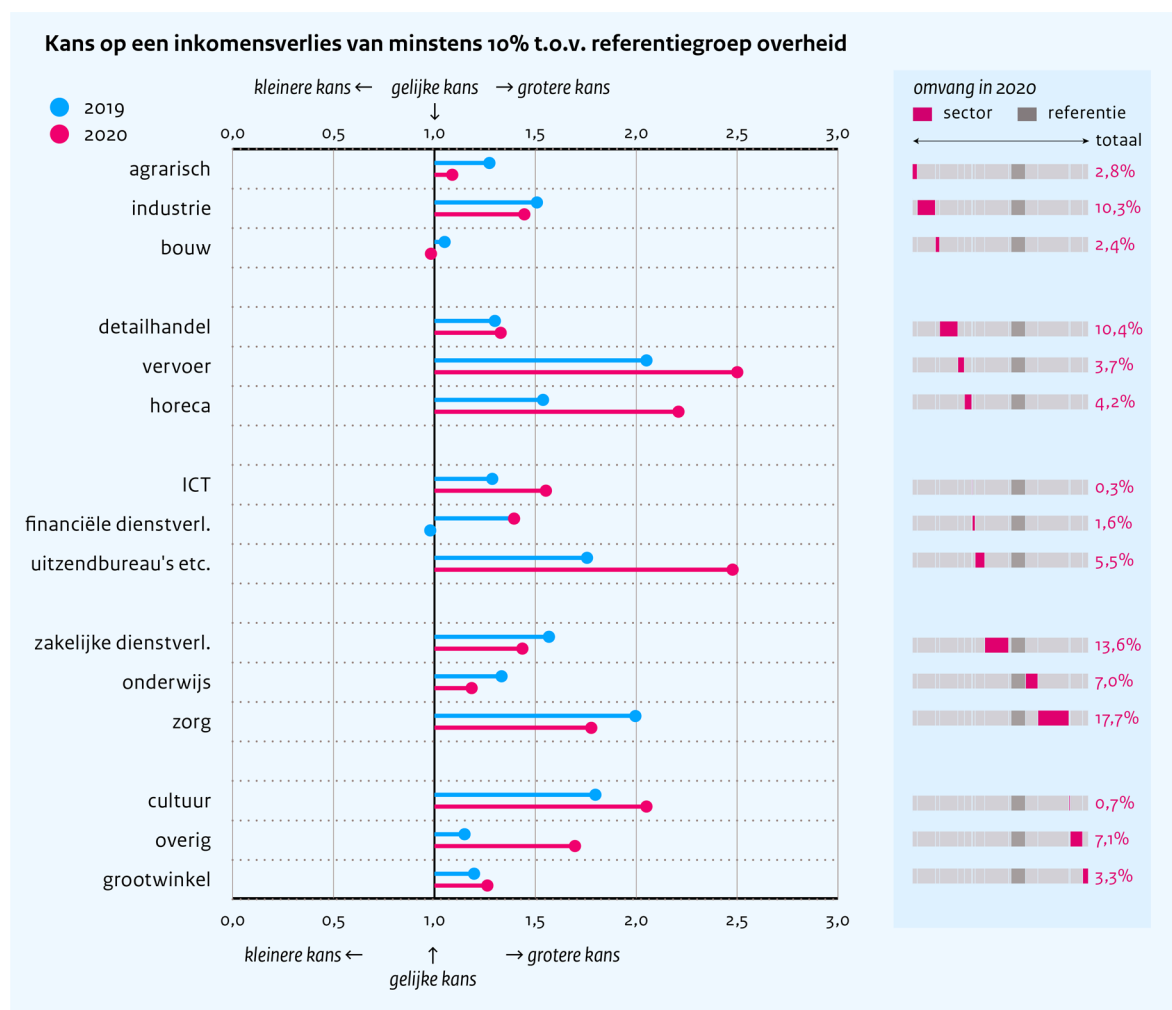
Voor flexibele arbeidskrachten is de kans om veel arbeidsinkomen te verliezen niet alleen het grootst, maar tussen 2019 en 2020 ook het meest gestegen: van 2,2 naar 2,9 keer zo groot in vergelijking met werknemers in loondienst. De risico's op de arbeidsmarkt zijn in 2020 het sterkst toegenomen bij de werknemers waar de risico's al het grootst waren. Gecorrigeerd voor andere kenmerken zijn de risico's groter voor jongeren, lagere inkomensgroepen, lager opgeleiden en parttimers. Maar de risico's zijn voor deze specifieke kenmerken van werknemers niet of nauwelijks toegenomen in 2020. Voor jongeren zijn ze zelfs iets afgenomen. In absolute zin zijn de verschillen wel toegenomen, maar die worden vooral verklaard door verschillen in het aandeel flexibele arbeidskrachten en de sectoren waarin men werkt en hebben op zichzelf maar beperkt te maken met het kenmerk zelf.

Figuur 8 Kans om minstens 10% van het bruto arbeidsinkomen te verliezen in mei t.o.v. februari (in vergelijking met de referentiegroep); exclusief sector (zie Figuur 9)

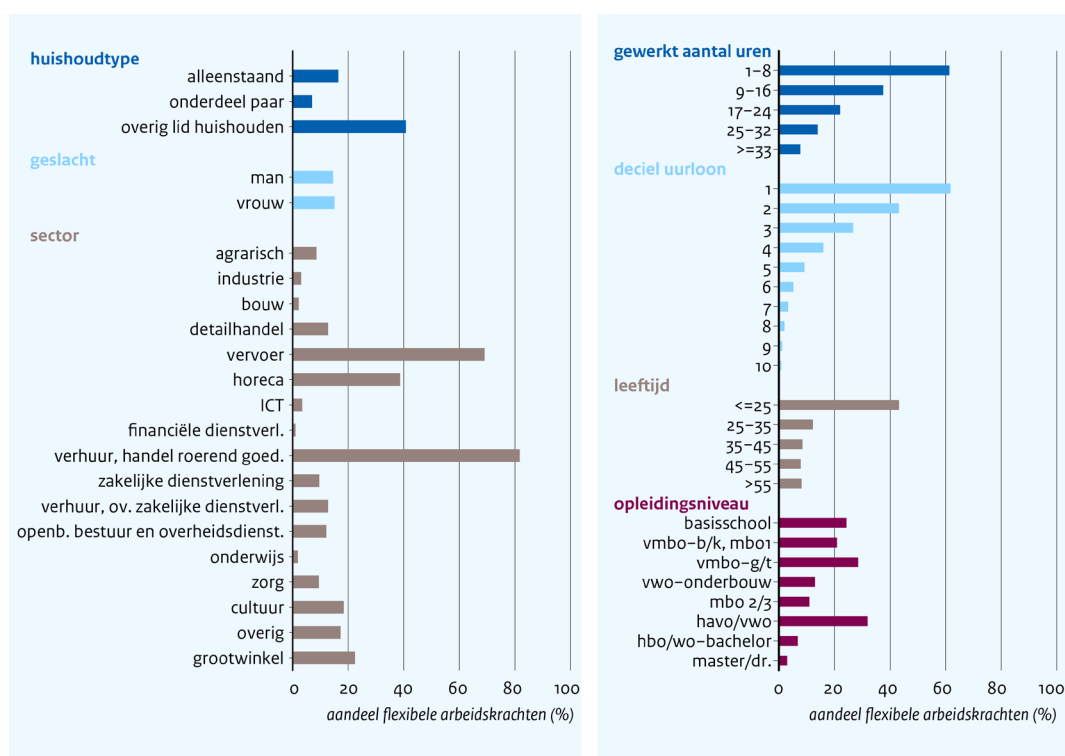
In een aantal sectoren was het risico op veel verlies van arbeidsinkomen al relatief groot en in 2020 is dat nog verder toegenomen. Zo hadden werknemers in de vervoer- en verhuursectoren in 2020 een 2,5 keer grotere kans op veel inkomensverlies dan werknemers van overheidsdiensten (de referentiegroep). Opvallend is dat uit deze analyse blijkt dat de werknemers in de zwaarst getroffen sector in paragraaf 2.3 - de horeca - een iets lager risico lopen, gecorrigeerd voor alle andere kenmerken. De oorzaak hiervan is dat deze werknemers veelal een flexibele arbeidsrelatie hebben en het effect in sterke mate door die indicator gevangen wordt. In totaliteit zullen de vele flexibele arbeidskrachten in deze sector een groot risico op inkomensverlies lopen, omdat de waarden van beide indicatoren gecombineerd moeten worden om een inschatting voor deze subgroep te maken. Voor medewerkers in de zorg, financiële dienstverlening, onderwijs en de agrarische sector is de kans op relatief veel verlies van arbeidsinkomen gedaald ten opzichte van 2019.

Figuur 9 Kans om minstens 10% van het bruto arbeidsinkomen te verliezen in mei t.o.v. februari (in vergelijking met de referentiegroep) per sector

Wie zijn de flexibele arbeidskrachten?

Uit dit hoofdstuk blijkt dat voornamelijk bij flexibele arbeidskrachten de ontwikkeling van het arbeidsinkomen is achtergebleven gedurende 2020. Bevolkingsgroepen als jongeren en lager opgeleiden komen uit de analyses naar voren als groepen die relatief veel last hebben gehad van de crisis. Dat komt voornamelijk doordat het aandeel flexibele arbeidskrachten daar groot is in vergelijking met andere groepen. In de figuren in dit kader is per groep het aandeel flexibele arbeidskrachten weergegeven. Dat ondersteunt de interpretatie van uitkomsten van dit onderzoek. Onder jongeren, werknemers met een lager uurloon, parttimers, lager opgeleiden en overige leden van het huishouden (inwonende kinderen, grootouders en dergelijke) is het aandeel flexibele arbeidskrachten relatief groot.

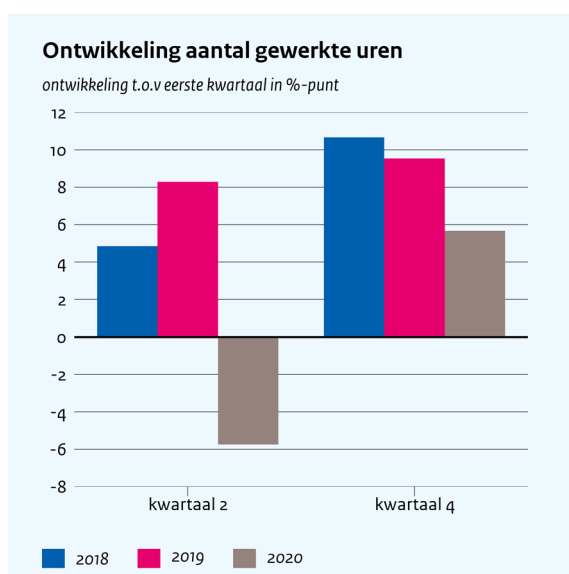
3 Zelfstandigen

In de eerste maanden van de crisis hebben zelfstandigen minder gewerkt dan in andere jaren. Gedurende de tweede helft van het jaar herstelde het werk van zelfstandigen zich voor een deel – net als bij werknemers – alweer. Aangezien gedurende dit onderzoek de ontwikkeling van het arbeidsinkomen van zelfstandigen in 2020 nog niet bekend was, kijken we in dit hoofdstuk naar de ontwikkeling van het aantal gewerkte uren. Hierdoor hanteren we wel een proxy voor de ontwikkeling van het arbeidsinkomen als gevolg van meer of minder gewerkte uren, maar niet als gevolg van veranderende tarieven van diensten of prijzen van producten

of minder uitkeren van inkomen aan zichzelf door directeur-grotaandeelhouders (DGA's) doordat daarvoor minder ruimte was.

In vergelijking met voorgaande jaren lag de ontwikkeling van het aantal gewerkte uren in het tweede kwartaal gemiddeld twaalf procentpunt lager dan in het eerste kwartaal. Het aantal gewerkte uren door zelfstandigen per kwartaal kent veel veranderlijkheid – bijvoorbeeld als gevolg van seizoenseffecten -, waardoor de interpretatie van de ontwikkeling lastig is. Om de impact van de coronacrisis goed in beeld te krijgen is een vergelijking met voorgaande jaren van de ontwikkeling per kwartaal nodig. In absolute zin lag het aantal gewerkte uren zes procent lager vergeleken met het eerste kwartaal, maar in de voorgaande jaren nam het aantal gewerkte uren in het tweede kwartaal gemiddeld met zo'n zes procent toe (figuur 10). In totaliteit dus een verschil van twaalf procentpunt. Dat komt neer op 4,5 uur per week. Uit het rechterdeel van de figuur blijkt wel dat de verschillen tussen zelfstandigen groot zijn: liefst dertig procent van de zelfstandigen is in het tweede kwartaal bijvoorbeeld meer gaan werken vergeleken met het eerste kwartaal.

Figuur 10 Ontwikkeling aantal gewerkte uren sinds eerste kwartaal

Ondanks het herstel in de tweede helft van het jaar lag de ontwikkeling van het aantal gewerkte uren in het vierde kwartaal gemiddeld nog altijd lager dan in voorgaande jaren. In het laatste kwartaal is in absolute zin het aantal gewerkte uren weliswaar zes procent hoger dan in het eerste kwartaal, maar dat blijft in vergelijking met de ontwikkeling in voorgaande jaren ongeveer vijf procentpunt achter. Dat is ruim één uur per week.

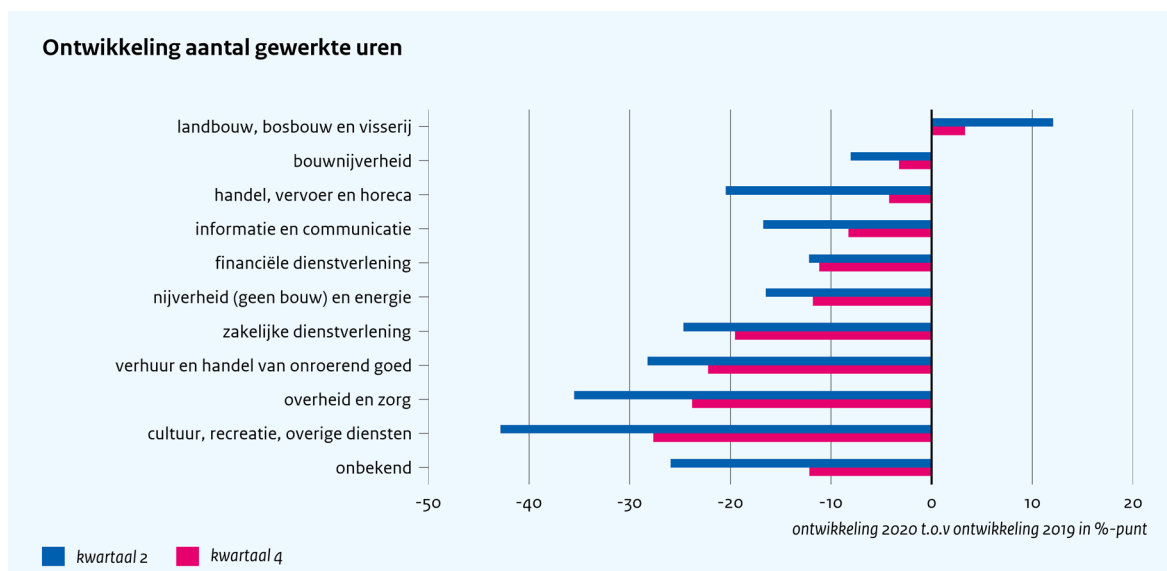
Ruim veertig procent van de zelfstandigen werkte in het tweede kwartaal minstens twee uur per week minder dan in het eerste kwartaal. In 2019 was dat nog zo'n dertig procent. Dat betekent dat er ongeveer tien procent zelfstandigen extra zijn die te maken hebben gehad met urenachteruitgang vergeleken met een meer normaal jaar. Aan het eind van het jaar was dat verschil bijna verdwenen: 32 procent in 2020 versus 30 procent in 2019. De verschillen onder zelfstandigen zijn groot: er zijn ook relatief veel zelfstandigen die meer gingen werken. In het tweede kwartaal ongeveer dertig procent, tegenover 35 procent een jaar eerder. In het vierde kwartaal gold dat in beide jaren voor bijna veertig procent van de zelfstandigen.

3.1 Zelfstandigen in de cultuursector meest achteruitgegaan

De ontwikkeling van het aantal gewerkte uren door zelfstandigen verschilt sterk van sector tot sector. De cultuursector is zwaar getroffen door de contactbeperkende maatregelen. De ontwikkeling van het aantal gewerkte uren door zelfstandigen in die sector is in het laatste kwartaal van 2020 gemiddeld ruim een kwart

lager in vergelijking met de ontwikkeling in 2019. Ook zelfstandigen in de sectoren overheid en zorg, zakelijke dienstverlening en de verhuur en handel van onroerend goed hebben relatief veel last gehad van de crisis. Voor zelfstandigen in sommige andere sectoren is de klap daarentegen beperkt gebleven, zoals in de bouwnijverheid. Zelfstandigen in de landbouwsector zijn zelfs meer gaan werken in vergelijking met de ontwikkeling in 2019, mogelijk mede doordat er minder tijdelijke arbeidsmigranten beschikbaar waren.

Figuur 11 Ontwikkeling aantal gewerkte uren per sector t.o.v. eerste kwartaal (vergeleken met ontwikkeling 2019)

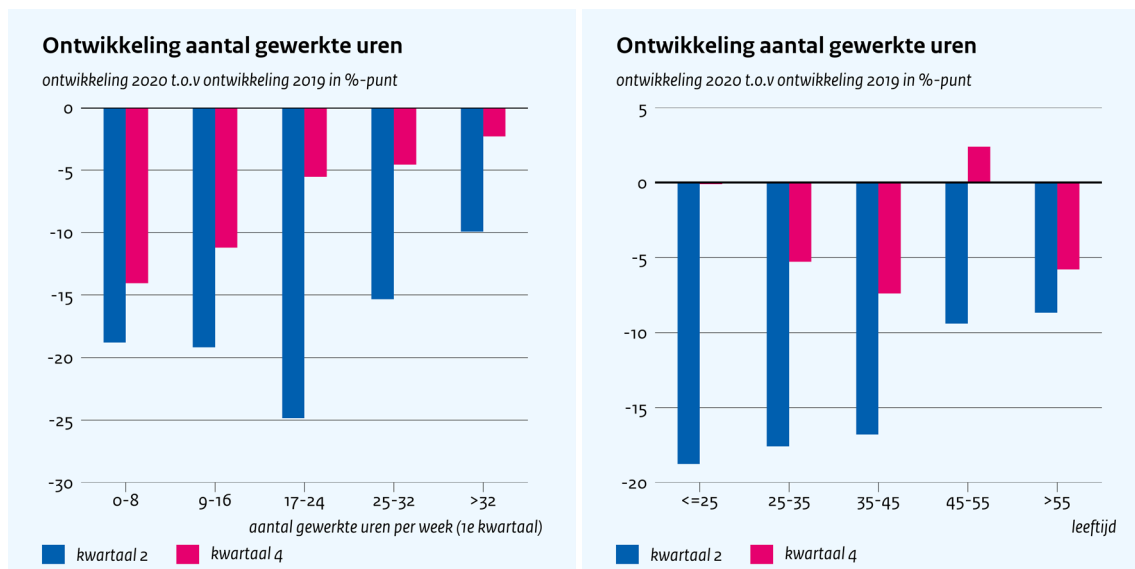

3.2 In deeltijd werkende zelfstandigen hebben meer ingeleverd

Zelfstandigen die in deeltijd werken hebben het meest last gehad van de crisis. Uitgesplitst naar het aantal gewerkte uren in het eerste kwartaal (linkerdeel figuur 12) leverden alle groepen initieel gemiddeld minstens tien procent van het aantal gewerkte uren in ten opzichte van de ontwikkeling in 2019. Bij groepen die maximaal drie dagen in de eigen onderneming werken was de negatieve ontwikkeling het grootst: tussen de 20 en 25 procentpunt.

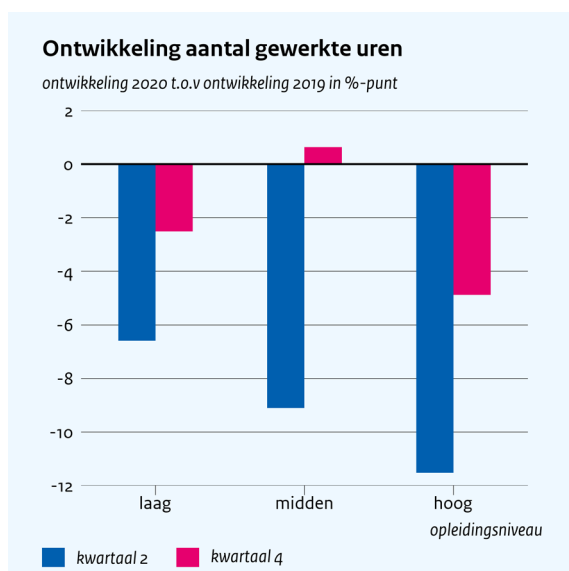
Het herstel in de tweede helft van het jaar was het sterkst bij zelfstandigen die meer uren werkten. Fulltime werkende zelfstandigen hebben daardoor bijna de hele achterstand die ze hadden ten opzichte van de ontwikkeling in 2019 ingelopen. Bij de parttimers is de achterstand nog altijd meer dan tien procentpunt. Dat betekent overigens niet dat deze groep in absolute zin minder is gaan werken ten opzichte van het eerste kwartaal. Een deel van deze groep ging in 2019 gedurende het jaar flink meer werken, met name hoger opgeleiden en hogere inkomensgroepen. In 2020 gebeurde dat veel minder.

Figuur 12 Ontwikkeling aantal gewerkte uren zelfstandigen t.o.v. eerste kwartaal naar aantal gewerkte uren (links) en leeftijd (rechts), vergeleken met ontwikkeling 2019

In het begin van de crisis hebben vooral jongere zelfstandigen relatief veel uren werk ingeleverd (zie rechterdeel figuur 12). De drie jongste leeftijdscategorieën leverden gemiddeld ruim vijftien procent in ten opzichte van de ontwikkeling in 2019, tegenover een kleine tien procentpunt voor de oudere groepen. Het herstel bij de jongere groepen in de tweede helft van het jaar was echter ook het sterkst. Bij de groep tot 25 jaar is de achterstand volledig weggewerkt, terwijl bij de oudste groep slechts een klein deel van de achterstand is ingelopen. Zelfstandigen tussen 45 en 55 jaar zijn in het laatste kwartaal zelfs meer gaan werken ten opzichte van de ontwikkeling in 2019.

Figuur 13 Ontwikkeling aantal gewerkte uren zelfstandigen t.o.v. eerste kwartaal 2020 naar leeftijd (vergeleken met ontwikkeling 2019)

Opvallend is dat in het begin van de crisis hoogopgeleide zelfstandigen relatief meer uren hebben ingeleverd dan lager- en middelbaar opgeleiden. Onder werknemers was dat beeld andersom. Ook in het vierde kwartaal liepen hoogopgeleide zelfstandigen nog het meest achter ten opzichte van de ontwikkeling in 2019. Het herstel was het sterkste onder de middelbaar opgeleiden: hun ontwikkeling was zelfs sterker dan in

2019. Uit recent onderzoek blijkt wel dat in 2021 het herstel van het aantal uren onder laagopgeleide zelfstandigen duidelijk minder was dan onder middelbaar en hoogopgeleide zelfstandigen (Diris et al., 2021).

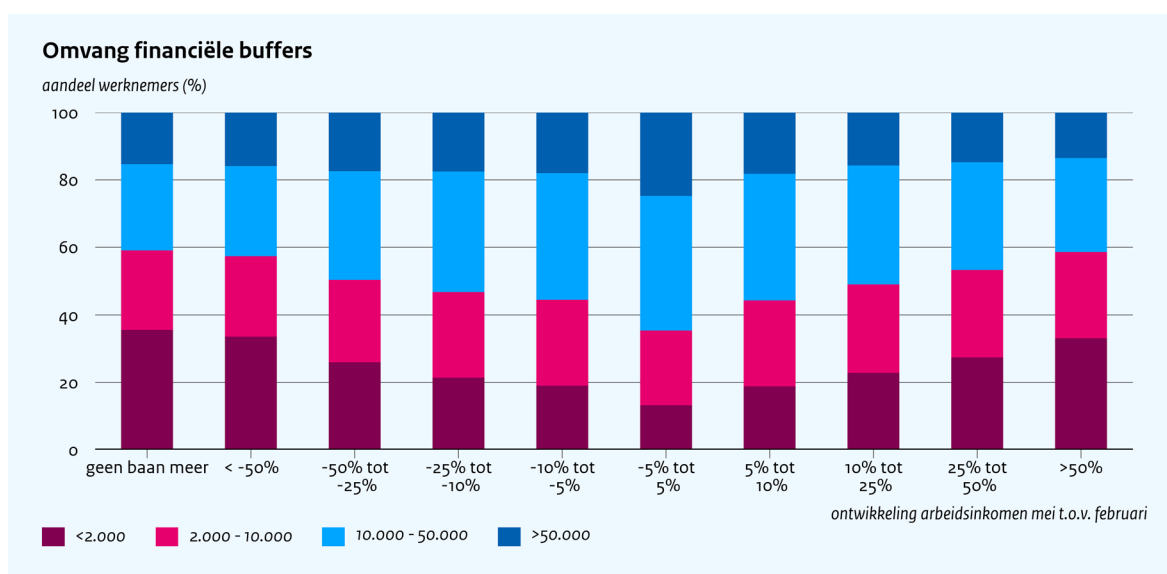
4 Financiële mogelijkheden om tegenslag op te vangen

In dit hoofdstuk analyseren we de mogelijkheden om verlies van arbeidsinkomen op te vangen. Allereerst kijken we naar de omvang van de financiële buffers van werknemers en zelfstandigen die gedurende 2020 veel arbeidsinkomen verloren. Onder financiële buffers verstaan we liquide middelen, zoals bank- en spaartegoeden en aandelen en obligaties. Vermogen dat minder goed in te zetten is om tegenslag op korte termijn op te vangen – zoals vermogen in de eigen woning of onderneming – is niet meegenomen. In de laatste paragraaf komt de inkomensbescherming binnen het huishouden aan bod: zijn er andere leden van het huishouden die (voldoende) inkomen hebben?

4.1 Werknemers met flexibele contracten hebben minder liquide middelen

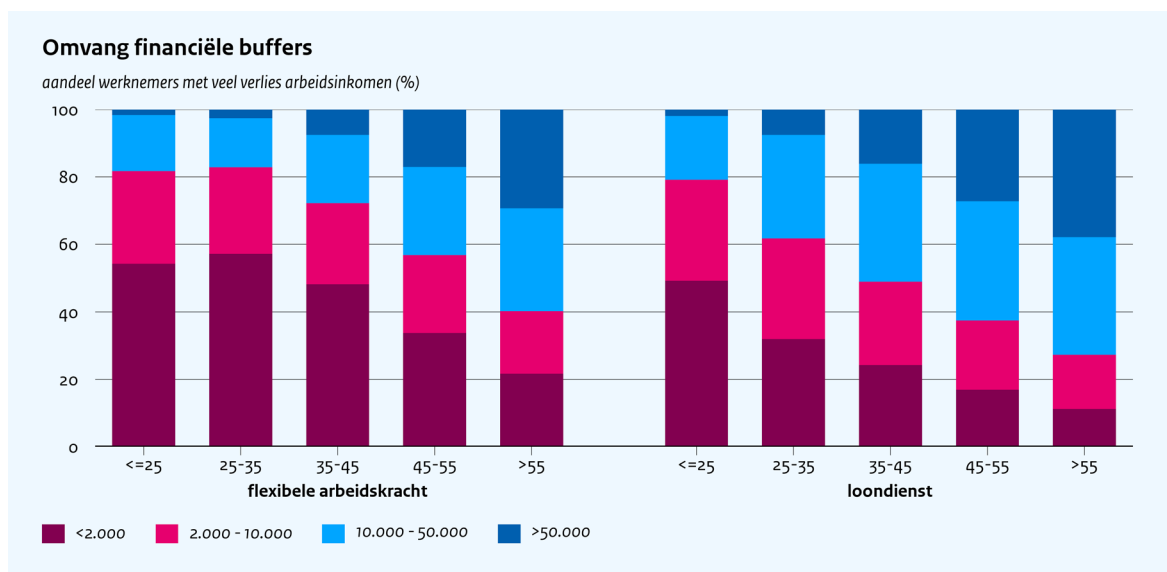
Werknemers die in 2020 veel arbeidsinkomen verloren hadden vaak kleinere financiële buffers dan werknemers zonder verlies van inkomen. In figuur 14 is te zien hoe groot de buffers van werknemers zijn, naar de ontwikkeling van het arbeidsinkomen in de eerste maanden van de crisis. Van de ongeveer 1 miljoen werknemers die minstens 10 procent aan arbeidsinkomen verloor, had de helft minder dan 10.000 euro aan liquide middelen. Dit percentage neemt toe naarmate het inkomensverlies groter was. Werknemers zonder inkomensverlies of -winst hadden de grootste buffers. Bij een omvangrijke verbetering van het arbeidsinkomen zijn de financiële buffers weer wat kleiner. Het gaat hierbij veelal om jongeren die meer zijn gaan werken of carrière maken, maar nog weinig tijd hebben gehad in hun korte loopbaan om überhaupt financiële buffers op te bouwen.

Figuur 14 Verdeling liquide middelen werknemers naar categorie ontwikkeling bruto arbeidsinkomen in mei 2020

Flexibele arbeidskrachten hebben over het algemeen minder financiële buffers dan werknemers in loondienst (figuur 15). Werknemers in loondienst hebben vaak niet alleen een hoger inkomen, maar ook meer zekerheid over dat inkomen en daardoor meer kans om financiële buffers op te bouwen. Maar ook de getroffen werknemers in loondienst zijn relatief kwetsbaar. Per leeftijdscategorie is het aandeel flexibele arbeidskrachten dat minder dan 10.000 euro aan liquide middelen heeft ongeveer tien procentpunt groter dan onder werknemers in loondienst. Jongeren tot 25 jaar zijn hierop de uitzondering: ook in loondienst heeft de meerderheid beperkt financiële buffers. Naarmate men ouder wordt zijn de buffers groter, omdat ze meer tijd hebben gehad om die op te bouwen.

Figuur 15 Verdeling financieel vermogen werknemers die in mei minstens 10% inkomen hebben verloren naar leeftijd en contractvorm

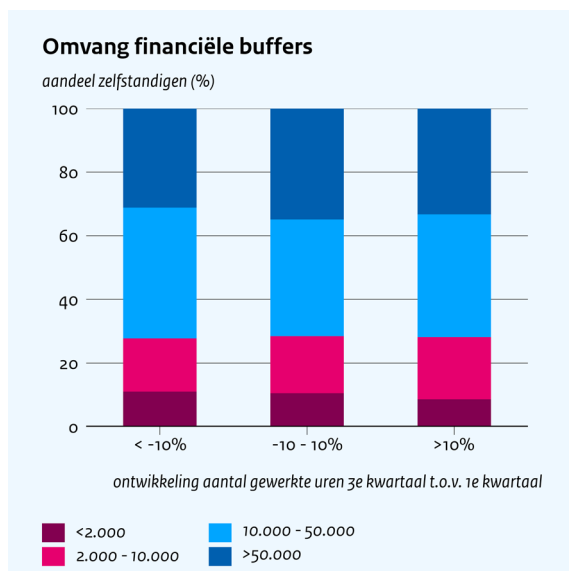
Niet alleen lopen flexibele arbeidskrachten veel meer risico om een flink deel van het arbeidsinkomen te verliezen bij economische tegenspoed, ook hebben ze vaak minder middelen om de gevolgen daarvan op te vangen. Met alle risico's op problematische schulden die daarbij komen. Voor de schuldenaars zelf kan dat grote nadelige gevolgen hebben voor bijvoorbeeld de gezondheid, werk, kinderen, woonsituatie en kwaliteit van leven in het algemeen. Maar het zorgt ook voor grote maatschappelijke kosten, extra gebruik van gezondheidszorg, re-integratiekosten, overnemen van schulden, verlies van arbeidsproductiviteit et cetera. Bovendien hebben ze vaak minder lang recht op een WW-uitkering en zullen ze daardoor sneller terugvallen naar de bijstand. Een groot deel van de werknemers die getroffen zijn, kan eigenlijk nauwelijks zelf langdurig grote inkomensachteruitgang opvangen. Overigens waren de verhoudingen - zoals in figuur 15 te zien - tussen de groepen in 2019 praktisch hetzelfde. Deze crisis heeft er dus niet voor gezorgd dat de problemen meer of minder bij al kwetsbare groepen zijn terechtgekomen vergeleken met meer normale tijden. Door verminderde consumptiemogelijkheden zijn spaartegoeden in de loop van 2020 wel enorm toegenomen (DNB, 2021). Ook hier heeft de crisis economische verschillen uitvergroot: een kwetsbare groep met weinig liquide middelen heeft daarop moeten interen, terwijl de groep met meer inkomen, zekerheden en vermogen spaartegoeden heeft zien toenemen (Prins en Vrieselaar, 2021). De restricties om contacten te beperken hebben er wel voor gezorgd dat mensen minder konden besteden, dus bijna automatisch al bezuinigden op hun uitgaven (Phlippen et al., 2021).

4.2 Grotere financiële buffers van zelfstandigen

Zelfstandigen die gedurende 2020 minder zijn gaan werken, hebben over het algemeen meer liquide middelen dan werknemers die veel arbeidsinkomen verloren. Tien procent van de zelfstandigen met een flinke achteruitgang van het aantal gewerkte uren, heeft minder dan 2000 euro aan liquide middelen en nog

eens twintig procent tussen de 2000 en 10.000 euro. Bij werknemers liep het totale percentage op tot wel zestig procent. Zelfstandigen hebben echter ook meer buffers nodig omdat er veel minder inkomensbescherming uit zowel de traditionele sociale zekerheid als het steunbeleid was. Opvallend is dat bij zelfstandigen die net zoveel of meer werkten de verdeling van de financiële buffers nauwelijks anders is. Voor zelfstandigen geldt dus veel minder dan bij werknemers dat de klap terecht is gekomen bij een groep die nauwelijks voldoende middelen had om die klap op te vangen.

Figuur 16 Verdeling financieel vermogen zelfstandigen naar ontwikkeling aantal gewerkte uren in 3^e kwartaal

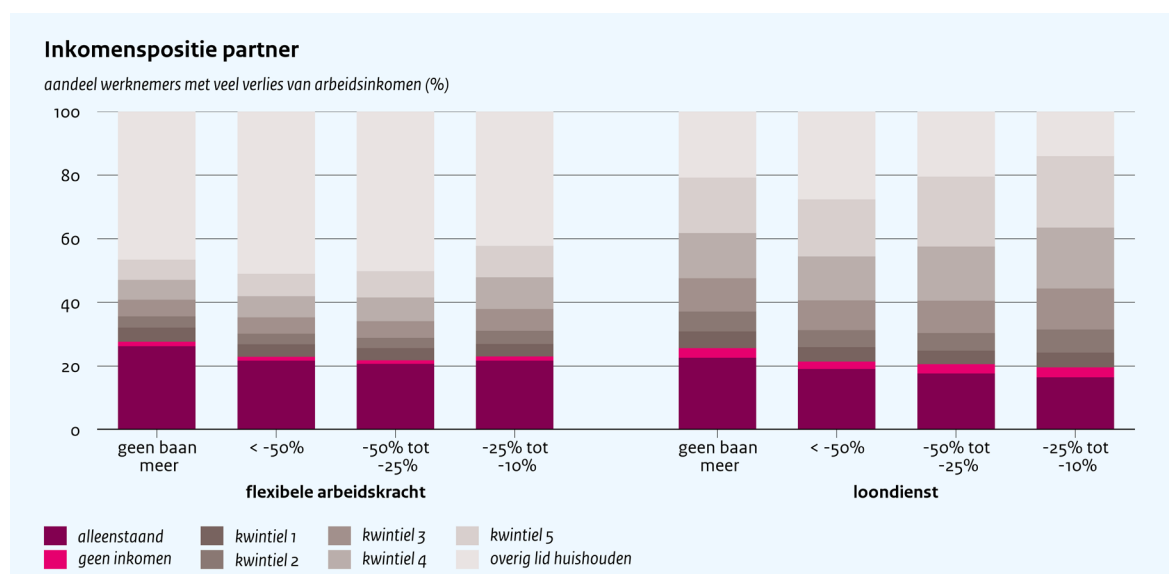
Ondanks dat zelfstandigen over het algemeen meer liquide middelen hebben dan kwetsbare werkenden, kunnen ze wel degelijk in de financiële problemen komen, zeker bij langer durende economische tegenspoed. Zelfstandigen kunnen namelijk niet terugvallen op de WW, maar zijn aangewezen op de bijzondere bijstand. In deze crisis is de Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo) voor zelfstandigen met inkomensverlies opgetuigd. De Tozo lag echter ook op het niveau van de bijstand, waardoor de inkomensachteruitgang alsnog groot kan zijn. In de publicatie 'Stresstest huishoudens' (Vlekke et al., 2020) lieten CPB en AFM zien dat relatief veel zelfstandigen daardoor snel in de problemen kunnen komen met hun financiële buffers. Zonder vorm van overheidsondersteuning zouden 66.000 huishoudens binnen drie maanden niet meer kunnen rondkomen. Door de Tozo is dat aantal gehalveerd. In de betreffende studie is gekeken naar de gevolgen van theoretisch inkomensverlies voor alle werkenden, terwijl in dit rapport gekeken is naar daadwerkelijk inkomens- of urenverlies in 2020. DGA's kunnen ook hebben ingeteerd op hun buffers omdat ze veel minder inkomen aan zichzelf konden uitkeren. De NOW en TVL compenseerde wel een deel van de omzetsdaling, maar ook niet alles. Het interen op hun vermogen door zelfstandigen en DGA's kan op lange termijn ook invloed hebben op hun pensioen, dat ze immers vaak door middel van hun eigen vermogen financieren.

4.3 Inkomensschok opvangen binnen het huishouden

Naast spaartegoeden en sociale zekerheid kan mogelijk een deel van de gevolgen van inkomensverlies binnen het huishouden worden opgevangen doordat de partner voldoende inkomen heeft. Het inkomensverlies is er nog altijd, maar als gevolg het inkomen van de partner hoeft het huishouden in zijn totaliteit er niet onmiddellijk onder te lijden, door bijvoorbeeld te moeten bezuinigen op uitgaven. Maar als de werkende met inkomensverlies alleenstaand is of de partner geen of een laag inkomen heeft, is deze mogelijkheid er natuurlijk niet. In deze paragraaf kijken we naar inkomensbescherming binnen het huishouden.

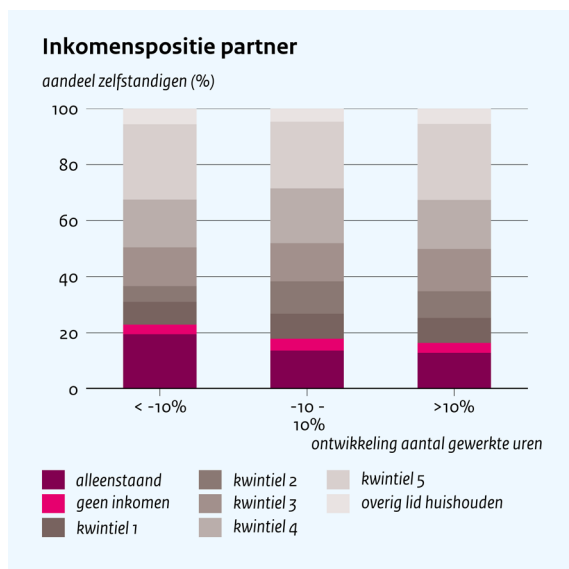
Bij ongeveer een derde van de werknemers met inkomensverlies in 2020 was er niet of nauwelijks de mogelijkheid om die klap binnen het huishouden op te vangen. Twintig à 25 procent van deze werknemers heeft geen partner of heeft een partner zonder inkomen. Bij nog eens tien procent van de werknemers heeft de partner een inkomen behorende bij de laagste twee kwintielen: de onderste veertig procent van de inkomensverdeling. In totaal hadden van de ongeveer 1 miljoen werknemers met minstens tien procent inkomensverlies in mei, er circa 330.000 geen of nauwelijks inkomensbescherming binnen het huishouden. Op termijn zal een gedeelte van deze partners meer gaan werken en zo een deel van het inkomensverlies opvangen, zo doet recent onderzoek naar de inkomensontwikkeling van partners van langdurig zieken na invoering van de WIA vermoeden (Van Sonsbeek et al., 2021). Daaruit bleek dat het vooral de partners van zieke flexwerkers waren die meer gingen werken, niet de partners van zieken met een vast contract.

Figuur 17 Inkomenspositie partner (in 2019) van werkenden met inkomensverlies mei 2020

De inkomensbescherming binnen het huishouden is redelijk gelijk tussen werknemers met een vaste of flexibele arbeidsrelatie. In beide gevallen had ongeveer een derde van de werknemers met relatief veel inkomensverlies geen inkomensbescherming binnen het huishouden. Het gaat om 130.000 flexibele arbeidskrachten en 200.000 werknemers in loondienst. Er is wel een opvallend verschil tussen beide groepen. Ongeveer de helft van de flexwerkers met inkomensverlies was een inwonend lid van het huishouden: bijvoorbeeld een volwassen kind of grootouder. Voor werknemers in loondienst gold dat in slechts 20 procent van de gevallen. Het inkomen van deze werknemers zal over het algemeen iets minder belangrijk zijn voor het dagelijkse reilen en zeilen van het huishouden. Maar of het huishouden in deze situaties ook echt inkomensbescherming biedt, is niet met zekerheid vast te stellen. De werknemers in loondienst hebben veel vaker een partner met een hoog inkomen. De kans dat het inkomen van deze partners inkomensbescherming biedt is een stuk groter. Overigens is in deze analyse niet meegenomen of die partner zelf ook te maken had met inkomensverlies.

Figuur 18 Inkomenspositie partner (in 2019) van zelfstandigen naar ontwikkeling aantal gewerkte uren

De inkomensbescherming binnen het huishouden is voor zelfstandigen ongeveer hetzelfde als voor werknemers. Van de zelfstandigen met urenverlies heeft ongeveer een derde geen inkomensbescherming binnen het huishouden doordat de partner geen of een laag inkomen heeft, of doordat de zelfstandige alleenstaand is. Bijna de helft van de zelfstandigen heeft een partner met een hoger inkomen. Op zichzelf lijkt onder zelfstandigen de mate van inkomensbescherming binnen het huishouden relatief groot. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat na de eerste fase van de Tozo een partnertoets is geïntroduceerd. Deze zelfstandigen met inkomensverlies hebben dus vermoedelijk later geen inkomensondersteuning van de overheid gehad. Ten slotte een opmerkelijk verschil met werknemers: er zijn nauwelijks zelfstandigen die een 'overig lid' van het huishouden zijn.

Sociale zekerheid dempt inkomensverlies, maar pakt verschillend uit

In dit onderzoek is gekeken naar de ontwikkeling van het bruto arbeidsinkomen en het aantal gewerkte uren en niet naar de dempende werking van (het gebruik van) sociale zekerheid voor het besteedbare inkomen. Naast bescherming door financiële buffers en andere inkomensbronnen binnen het huishouden, vangt het stelsel van belastingen, toeslagen en sociale zekerheid een deel van het inkomensverlies op. Aanvullend zijn er gedurende de crisis tijdelijke steunpakketten ingericht om bijvoorbeeld werkgelegenheid en inkomens van zelfstandigen te ondersteunen. Hierdoor is het uiteindelijke verlies aan besteedbaar inkomen kleiner dan het verlies aan bruto arbeidsinkomen in dit onderzoek. De traditionele en tijdelijke arrangementen van sociale zekerheid werken nogal verschillend voor de twee grote groepen die het meest last hebben gehad van de coronacrisis: de flexibele arbeidskrachten en de zelfstandigen.

Flexibele arbeidskrachten werden niet beschermd door de voorwaarden van de Noodmaatregel Overbrugging Werkgelegenheid (NOW). Voor deze groep kwam wel de beperkte Tijdelijke Overbruggingsregeling voor Flexibele Arbeidskrachten (TOFA): een tegemoetkoming van maximaal drie maanden à 550 euro per maand. Aangezien slechts een zeer specifieke groep recht op de TOFA had, is deze uiteindelijk maar zo'n 11.000 keer uitgekeerd. Het inkomensverlies van flexibele arbeidskrachten werd dus maar in beperkte mate gedempt door de tijdelijke steunpakketten. Flexibele arbeidskrachten hadden echter wel recht op een meer traditionele vormen van sociale zekerheid: een WW-uitkering en later de bijstand. Weliswaar hebben ze gemiddeld minder lang recht op een WW-uitkering dan werknemers in loondienst, toch bood dit wel enige inkomensbescherming.

Voor zelfstandigen werd de Tijdelijke Overbruggingsregeling Zelfstandig Ondernemers (Tozo) ingericht. Zelfstandigen hebben veel minder recht op traditionele vormen van sociale zekerheid. Ze hebben geen recht op een WW-uitkering en de toegang tot de bijstand voor zelfstandigen (Bbz) kent strikte voorwaarden. Om de financiële ondersteuning te vereenvoudigen en verruimen werd de Tozo in het leven geroepen. De Tozo had de hoogte van een bijstandsuitkering, maar aan de toegang waren minder strenge voorwaarden verbonden, daardoor bood de regeling enige inkomensondersteuning aan zelfstandigen. In latere fasen kwam daar wel een toets op het inkomen van de partner bij, waardoor de groep die recht had op de Tozo werd ingeperkt. Zowel de Tozo als de Bbz zijn lager dan een WW-uitkering. Zelfstandigen hebben daarom zelf ook meer financiële buffers nodig dan werknemers om tegenslag op te kunnen vangen.

Werknemers in loondienst zijn het minst zwaar getroffen. Sowieso zijn ze door middel van het arbeidsrecht beter beschermd tegen baanverlies, daarnaast hebben ze relatief veel recht op sociale zekerheid. Het verschil met risicogroepen als flexibele arbeidskrachten en zelfstandigen is nog eens vergroot door de NOW. Niet alleen ondersteunde de overheid een groot deel van de loonkosten van werkgevers, ook was een voorwaarde dat werknemers niet ontslagen mochten worden.

5 Ongelijkheid

De negatieve economische gevolgen van de coronacrisis zijn ongelijk neergeslagen naar inkomensniveau. Al vanaf het begin van de crisis is de vrees dat de ongelijkheid vergroot zou worden (zie bijvoorbeeld Hasekamp et al, 2020; Van den Berge et al., 2020; Kuyper en Putters, 2020). De eerste analyses laten zien dat de inkomensongelijkheid in 2020 niet lijkt te zijn toegenomen (CBS 2021b; Siflinger et al. 2021). Deels zijn die berekeningen echter gebaseerd op voorlopige cijfers – het is wachten op de definitieve belastingaangiften, met name van zelfstandigen - of op basis van enquêtes. Daarnaast is de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid in het jaar van de crisis zelf niet de enige manier om naar ongelijkheid te kijken.

In dit hoofdstuk kijken we welke inkomensgroepen relatief veel arbeidsinkomen hebben verloren en hoe het zat met hun financiële buffers. Dit is slechts een gedeeltelijk beeld, aangezien alleen naar het bruto arbeidsinkomen is gekeken. Een deel van de terugval in inkomen is door het stelsel van belastingen, sociale zekerheid en toeslagen en de aanvullende steunpakketten opgevangen (zie ook Vlekke et al., 2020). Daarom hebben we bijvoorbeeld de Gini-coëfficiënt niet berekend. Ook weten we nog niet of en hoe het gevonden beeld op de langere termijn doorwerkt. Een recessie kan tot zo'n vijf jaar negatieve effecten hebben op de inkomens van mensen die hun baan verloren of afgestudeerden die gedurende de recessie de arbeidsmarkt betreden (Adema et al, 2020). Het economische herstel is echter ook snel en sterker geweest dan tijdens eerdere recessies, wat eraan kan bijgedragen dat dit soort *scarring effecten* minder lang zullen duren.

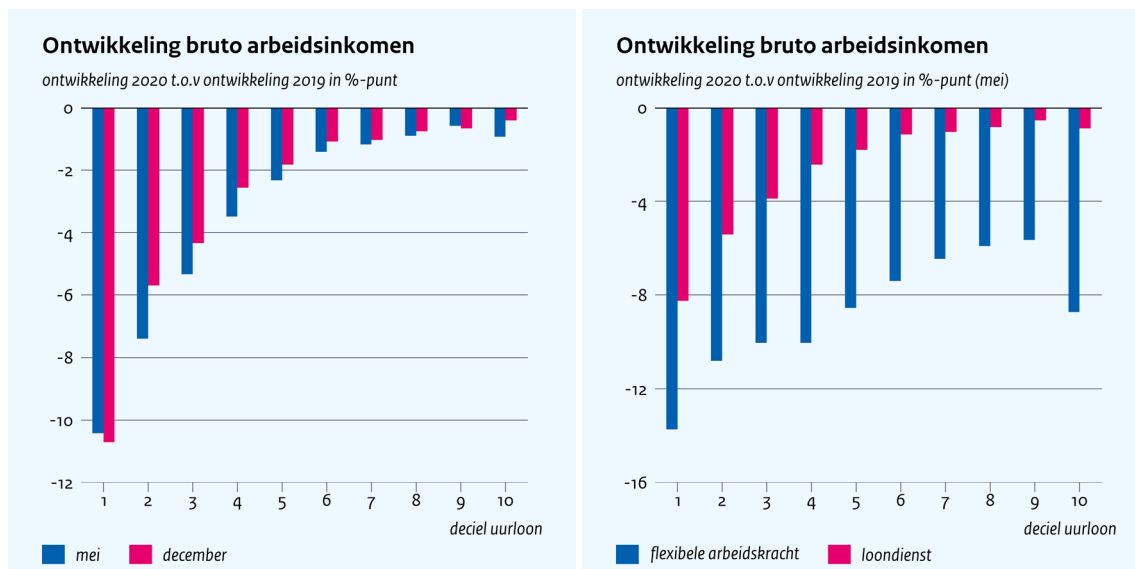
5.1 Werknemers met lage uurlonen het meest geraakt

Werknemers met een laag uurloon hebben gemiddeld meer arbeidsinkomen verloren. In het onderste uurloondiciel is de ontwikkeling van het arbeidsinkomen zo'n tien procentpunt achtergebleven ten opzichte van de ontwikkeling in 2019 (linkerdeel figuur 19). Bij de hogere inkomens is dat circa één procentpunt. Het beeld van december lijkt sterk op het beeld van mei. Het herstel heeft vooral plaatsgevonden bij decielen 2 tot en met 4. In de hoger uurloondecielen is ook sprake van herstel, maar omdat de initiële klap beperkt was, is het herstel ook kleiner dan bij de lagere uurloondecielen. Opvallend is dat bij de allerlaagste uurlonen geen herstel heeft plaatsgevonden in de tweede helft van het jaar.

Niet alleen flexibele arbeidskrachten verloren veel arbeidsinkomen, ook werknemers in loondienst met een laag uurloon leverden de eerste maanden relatief veel in. Voor werknemers in loondienst bleef de groei van het arbeidsinkomen in mei gemiddeld acht procentpunt voor het laagste uurloondiciel achter (rechterdeel figuur 19). Per deciel is het verlies aan arbeidsinkomen voor flexibele arbeidskrachten zo'n vijf procentpunt hoger dan voor werknemers in loondienst. Het grote verschil tussen de inkomensgroepen in het linkerdeel van figuur 19 komt voor een belangrijk deel doordat aan de onderkant vooral flexibele banen voorkomen, maar voor een deel ook door het lage inkomen zelf. De regressieanalyse van paragraaf 2.5 liet ook zien dat – gecorrigeerd voor andere kenmerken – werkenden uit de twee lagere uurloonkwintielen iets meer risico liepen op inkomensverlies dan in 2019.

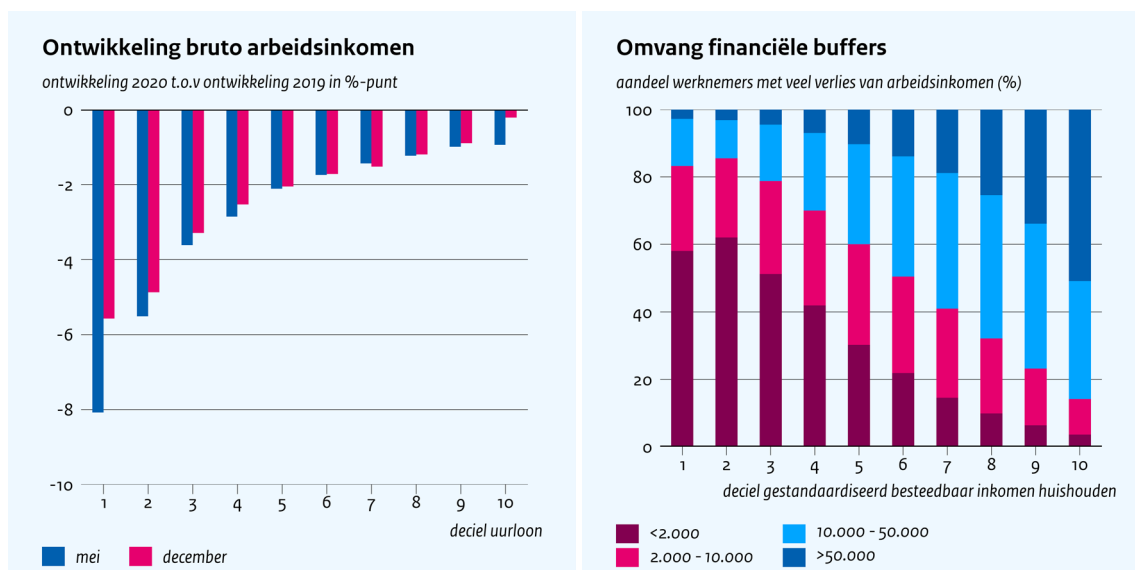
Steunpakketten hebben bijgedragen aan het behoud van banen en inkomen. Maar deze steun was wel ongelijk verdeeld. Onder lagere inkomens hebben relatief veel werknemers een flexibele baan, waardoor ze niet beschermd werden door de NOW en relatief veel arbeidsinkomen verloren. Voor deze groep was er wel de beperkte Tijdelijke Overbruggingsregeling voor Flexibele Arbeidskrachten (TOFA). De steunpakketten hebben duidelijk geholpen, maar hebben ook – in ieder geval tijdelijk - de ongelijkheid vergroot.

Figuur 19 Ontwikkeling bruto arbeidsinkomen naar deciel uurloon (links) en naar type contract in mei (rechts), vergeleken met ontwikkeling 2019

Een deel van de inkomensklap is binnen het huishouden opgevangen. Relatief veel van de flexibele banen zijn bezet door werknemers die parttime werken, maar wel een partner met een vaste fulltimebaan hebben of in een huishouden wonen waar andere bronnen van inkomen zijn (zie paragraaf 4.3). Daardoor is de negatieve ontwikkeling bij de lagere decielen van het besteedbaar inkomen beperkter dan bij de lagere decielen van het uurloon. In het linkerdeel van figuur 20 is te zien dat het onderste inkomensdecil van huishoudens met een werknemer in december ongeveer vijf procentpunt is achtergebleven ten opzichte van de ontwikkeling in 2019. Voor individueel werkenden aan de onderkant was dat het dubbele (vergelijk met linkerdeel figuur 19).

Figuur 20 Ontwikkeling bruto arbeidsinkomen naar decil besteedbaar huishoudinkomen, vergeleken met ontwikkeling 2019 (links) en financiële buffers van werkenden die in mei ten minste 10% arbeidsinkomen hebben verloren naar decil besteedbaar huishoudinkomen (rechts)

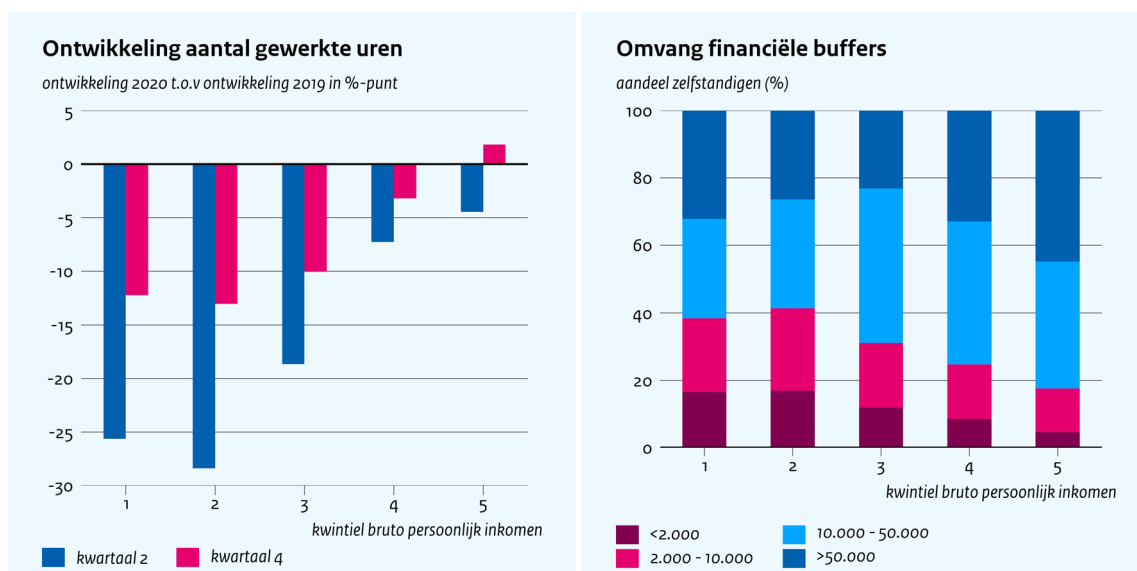
Bij de laagste inkomensgroepen zijn de financiële buffers om het verlies aan arbeidsinkomen op te vangen beperkt. In het rechterdeel van figuur 20 is te zien hoe groot de financiële buffers zijn van werknemers

die minstens tien procent arbeidsinkomen hebben verloren. Bij een laag inkomen had meer dan zestig procent van deze groep werkenden maximaal 2000 euro aan liquide middelen.

5.2 Zelfstandigen met een laag inkomen meer ingeleverd

Ook onder zelfstandigen zijn de lagere inkomensgroepen zwaarder getroffen door de crisis dan de hoogste inkomensgroepen. De onderste twee kwintielen (de veertig procent laagste inkomens) zijn in 2020 ongeveer 12 procent minder gaan werken ten opzichte van de ontwikkeling in 2019 (linkerdeel figuur 21). Naarmate het inkomen toeneemt is die achteruitgang minder geweest. De hoogste inkomensgroep is zelfs iets meer gaan werken in vergelijking met de ontwikkeling in 2019. Ook de initiële klap in het tweede kwartaal was het grootst bij de lagere inkomensgroepen: ze verloren gemiddeld zo'n 25 procentpunt van het aantal gewerkte uren, tegenover vijf procent voor de hoogste inkomensgroep.

Figuur 21 Ontwikkeling aantal gewerkte uren zelfstandigen naar kwintiel bruto persoonlijk inkomen, vergeleken met ontwikkeling 2019 (links); omvang financiële buffers naar kwintiel bruto persoonlijk inkomen (rechts)

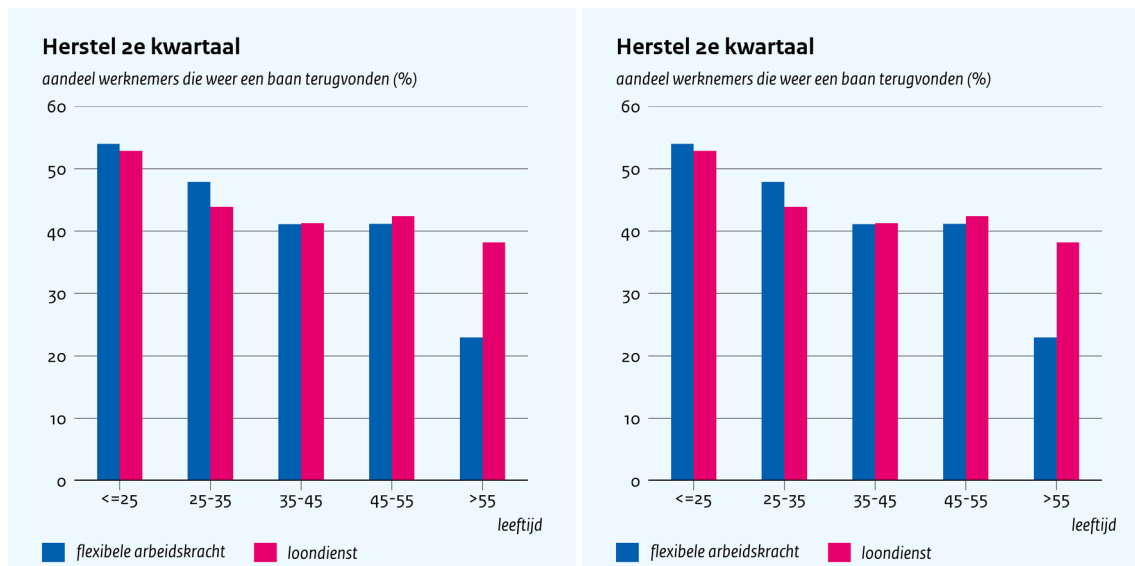
Zelfstandigen met een lager inkomen hebben gemiddeld genomen kleinere buffers dan zelfstandigen met een midden- of hoger inkomen. Veertig procent van de zelfstandigen uit de laagste inkomensgroep heeft maximaal 10.000 euro aan liquide middelen. Onder de hoogste inkomensgroep is dat half zo groot. De verschillen zijn in vergelijking met werknemers een stuk kleiner. Daar kan het verschil tussen hoge en lage inkomensgroepen wel dubbel zo groot zijn in vergelijking met zelfstandigen.

6 Herstel tweede helft 2020

De arbeidsmarkt blijkt – geholpen door de steunpakketten – redelijk schokbestendig. Ongeveer 45 procent van de werknemers die in de eerste maanden van de crisis hun baan verloren, had aan het einde van het jaar weer inkomen uit een baan. Na de eerste reeks contactbeperkende maatregelen van maart en april liep de werkloosheid snel op: 330.000 werknemers - met een baan in februari - zaten in mei zonder inkomsten uit loondienst (mogelijk wel uit de eigen onderneming). De economie trok echter verrassend snel aan gedurende

de tweede helft van het jaar. Van die 330.000 hadden bijna 150.000 werknemers in december weer inkomen uit een baan¹².

Figuur 22 Aandeel werknemers die in december weer een baan hadden van de werknemers die in mei hun baan hadden verloren uitgesplitst naar vaste en flexibele aanstelling in februari, per aantal uren gewerkt in februari (links) en leeftijd (rechts)

Flexibele arbeidskrachten hebben iets vaker weer een baan gevonden na deze eerst verloren te zijn dan werknemers in loondienst. Circa 48 procent van de werknemer met een flexibele aanstelling in februari tegenover 42 procent van de werknemers in loondienst had weer een baan in december. Dat verschil wordt voornamelijk verklaard door de ontwikkeling onder ouderen (rechterdeel figuur 22). Slechts een kwart van de 55-plussers in loondienst die hun baan verloren, vonden er gedurende het jaar weer één terug¹³. Een deel van deze ouderen zal mogelijk vervroegd zijn uitgetreden, wat ze zonder coronacrisis ook van plan waren. Desondanks laat dit de kwetsbare positie van ouderen op de arbeidsmarkt zien: eenmaal een vaste baan kwijt is het moeilijk er één terug te vinden.

Werknemers met een fulltimebaan, hadden een iets grotere kans weer een baan te vinden in de tweede helft van het jaar na deze verloren te zijn in het voorjaar. Dat geldt zowel voor werknemers in loondienst als voor flexibele arbeidskrachten. Hoofdstuk 2 liet zien dat parttimers een grotere risico lopen om tijdens economische tegenvind hun baan te verliezen. Uit dit hoofdstuk volgt dat ze ook een iets kleinere kans hebben om vervolgens in periodes van economisch herstel snel weer een baan terug te vinden. Het verschil is met maximaal een paar procentpunt echter niet groot.

In 2019 vonden iets minder mensen een nieuwe baan na deze eerder verloren te zijn. Doordat er geen crisis was, lag het aantal werknemers dat tussen februari en mei hun baan verloor met 230.000 een stuk lager. Daarvan had 40 procent in december weer een baan. Meer mensen hebben dus hun baan verloren dan in 2019, maar meer – zowel absoluut als relatief – hebben ook weer een nieuwe baan gevonden later in het jaar. De verhouding naar leeftijd, contractvorm en aantal gewerkte uren was in beide jaren gelijk. De crisis heeft daar geen verandering in gebracht.

¹² Zelfstandigen zijn niet betrokken in deze analyse vanwege het te kleine aantal in de enquête.

¹³ In deze analyse zijn werknemers die gedurende het jaar de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt niet meegenomen, waardoor pensionering op de wettelijke leeftijd dit niet kan verklaren.

Dit laat zien dat een zekere mate van flexibiliteit ook voordelen heeft voor de arbeidsmarkt en economie. Bedrijven kunnen eenvoudiger inspelen op wisselende omstandigheden, waardoor de economie zich sneller kan aanpassen. Bij economisch herstel zorgt een flexibele arbeidsmarkt er ook voor dat sneller nieuwe werkgelegenheid ontstaat (Deelen, 2019). De voor- en nadelen van de huidige omvangrijke flexibele schil zijn echter wel onevenwichtig verdeeld. De voordelen komen vooral terecht bij bedrijven en bij werknemers met een vast contract, terwijl kwetsbare flexwerkers de nadelen ondervinden. Omdat deze laatste groep minder kan terugvallen op via premies gefinancierde werkloosheidsuitkeringen, worden de kosten van sociale zekerheid voor flexibele arbeidskrachten deels afgewenteld op de maatschappij als geheel.

De lockdown eind 2020, begin 2021 had een minder grote impact op de arbeidsmarkt dan de eerste contactbeperkende maatregelen. De werkloosheid bleef in deze periode zelfs dalen (CBS, 2021c). Dat betekent niet dat met name flexibele arbeidskrachten niet weer te maken kunnen hebben gehad met verlies van arbeidsinkomen door minder uren werk, bijvoorbeeld in geraakte sectoren als de horeca of detailhandel. Diris et al (2021) hebben laten zien dat zelfstandigen in deze periode minder uren hebben gewerkt dan een jaar eerder.

7 Beleidsimplicaties

De ontwikkelingen tijdens de coronacrisis maken de noodzaak voor structurele hervormingen van de arbeidsmarkt nog eens duidelijk. Flexibele arbeidskrachten en zelfstandigen hebben minder inkomenszekerheid en zijn minder beschermd tegen economische tegenspoed. De flexibele schil heeft ook voordelen voor het aanpassingsvermogen van de economie, maar de nadelen ondervinden vooral kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. Bij het vormgeven van de hervormingen kan het verkleinen van het onderscheid tussen vast en flexibel werk uitgangspunt zijn, zoals bijvoorbeeld de Commissie Borstlap heeft aangedragen. Het verkleinen van fiscale verschillen tussen werknemers en zelfstandigen helpt bij het tegengaan van schijnzelfstandigheid. Het beprijzen van de extra risico's die flexibel werk met zich meebrengt – door bijvoorbeeld hogere sociale premies – voorkomt dat veel van die risico's bij de meest kwetsbare werkenden terecht komen. Ten slotte kan het stimuleren van economische zelfstandigheid bijdragen aan het verminderen van de risico's: parttimers zijn relatief zwaar geraakt.

De coronacrisis toont het belang aan van het ontwikkelen of aanpassen van regelingen in de bestaande sociale zekerheid die zelfstandigen en flexibele arbeidskrachten meer zekerheid bieden in tijden van een plotselinge en heftige economische crisis. Het additionele economisch steunbeleid hield vooral vaste banen in stand. Dat is begrijpelijk omdat het steunbeleid in zeer korte tijd uit de grond is gestampt. Maar dat was alleen mogelijk door de steunpakketten te baseren op de bestaande situatie. Werknemers en zelfstandigen met sterk fluctuerende inkomens zijn hier op korte termijn niet eenvoudig in te passen. Ook als structurele hervormingen volledig zijn doorgevoerd zullen kwetsbaren op de arbeidsmarkt meer risico lopen op inkomensverlies.

Kwetsbare huishoudens kunnen financieel weerbaarder worden door ze zowel de mogelijkheid te geven als te stimuleren meer financiële buffers op te bouwen. Niet alleen liepen flexibele arbeidskrachten meer risico op verlies van arbeidsinkomen, ook hadden ze minder spaargeld om de gevolgen daarvan op te vangen. De impact voor deze huishoudens kan groot zijn: armoede- en schuldenrisico's liggen op de loer. Kwetsbare huishoudens kunnen financieel weerbaarder worden door ze zowel de mogelijkheid te geven als te stimuleren meer liquide middelen aan te houden. Dat kan door de spaarruimte vergroten, ook door regelingen aan te pakken die sparen ontmoedigen, zoals strenge vermogensgrenzen voor kwijtschelding van gemeentelijke belastingen en in de participatiewet. Zie voor een uitgebreider bespreking van mogelijkheden om buffers te vergroten bijvoorbeeld Ciurila et al. (2021).

Bijlage: methodologie

In deze bijlage wordt kort een aantal methodologische keuzes beschreven.

Werknemers

Dit onderzoek is uitgevoerd met behulp van CBS-microdata. Centrale bestand in de aanpak is de SPOLISBUS¹⁴. Hierin worden de lonen van werknemers continu en integraal bijgehouden. Het is hiermee mogelijk de impact van de crisis op de inkomens van werknemers (en het herstel daarvan) maandelijks te volgen. Dit in tegenstelling tot de integrale inkomensdata, die alleen de totale jaarinkomens bevatten (en gedurende het onderzoek nog niet beschikbaar waren). We hebben bijvoorbeeld de inkomens van mei 2020 vergeleken met de inkomens van februari 2020, zodat de gevolgen van de eerste coronagolf inzichtelijk zijn. Maar ook later in het jaar is de inkomensontwikkeling gevolgd, zodat het herstel in de tweede helft 2020 is meegenomen.

Nadeel van deze aanpak is dat alleen het bruto arbeidsinkomen van werknemers geanalyseerd kan worden, en het inkomen uit de eigen onderneming of vermogen, uitkeringen en toeslagen of de gevolgen voor de te betalen belastingen niet meegenomen wordt. De gevolgen van de crisis voor de besteedbare inkomens zijn daarmee dus niet in beeld. En die zijn kleiner door het stelsel van belastingen, toeslagen en sociale zekerheid dan de gevolgen voor de bruto arbeidsinkomens (zie ook Vlekke et al, 2020). Maar we konden hiermee wel een beeld schetsen van welke werknemers een deel van het arbeidsinkomen hebben ingeleverd, of zelfs helemaal geen arbeidsinkomen meer hebben en welke groepen meer risico liepen.

In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen flexibele arbeidskrachten en werknemers in loondienst. Flexibele arbeidskrachten zijn oproep- en uitzendkrachten. Werknemers met een tijdelijke aanstelling konden niet onderscheiden worden van werknemers met een vaste aanstelling en zijn daarom meegenomen bij de werknemers in loondienst. Ook deze groep loopt meer risico op de arbeidsmarkt, maar dat kon niet in kaart worden gebracht.

Zelfstandigen

Het inkomen van zelfstandigen uit de eigen onderneming was gedurende dit onderzoek niet bekend. Daarom is gebruikgemaakt van de ontwikkeling van het aantal gewerkte uren, die door een aselechte groep zelfstandigen wordt gerapporteerd in de Enquête Beroepsbevolking (EBB)¹⁵ van het CBS. Hierdoor hebben we wel een proxy voor de ontwikkeling van het arbeidsinkomen als gevolg van meer of minder gewerkte uren, maar niet als gevolg van veranderende tarieven van diensten of prijzen van producten. Met de EBB is het mogelijk om van circa 3000 zelfstandigen de ontwikkelingen van het aantal gewerkte uren door het jaar heen te volgen. Zelfstandigen die slechts eenmalig bevraagd zijn, zijn niet meegenomen. We volgen zelfstandigen longitudinaal door het jaar heen. Door deze steekproefomvang kunnen niet zulke specifieke analyses gedaan worden zoals voor werknemers, maar het schetst wel een beeld van de gevolgen van de crisis voor zelfstandigen. In tegenstelling tot de werknemers volgen we de zelfstandigen niet maandelijks, maar vanwege de beschikbaarheid van de EBB per kwartaal.

Zelfstandigen zijn ieder kwartaal éénmalig bevraagd naar hun aantal gewerkte uren in de week voordien. Hierdoor zit er automatisch meer variabiliteit in de analyses in vergelijking met de werknemers, waar – als er variatie is – deze maandelijks wordt uitgemiddeld. Daarnaast is er - meer dan bij werknemers - sprake van

¹⁴ <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/maatwerk-en-microdata/microdata-zelf-onderzoek-doen/microdatabestanden/spolisbus-banen-en-lonen-volgens-polisadministratie>

¹⁵ <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/maatwerk-en-microdata/microdata-zelf-onderzoek-doen/microdatabestanden/ebbnw-enquete-beroepsbevolking-nieuwe-reeks-vanaf-2003>

seizoenseffecten. Vakanties worden bij werknemers in de meeste gevallen doorbetaald en zullen niet leiden tot een negatief inkomenseffect, terwijl deze aanpak bij zelfstandigen ertoe leidt dat een vakantie zorgt voor een negatieve ontwikkeling van het aantal gewerkte uren. Nog meer dan bij zelfstandigen is de vergelijking met de ontwikkeling van een jaar eerder van belang (zie later in deze bijlage voor een beschrijving daarvan). Dit doen we op groepsniveau, zodat bijvoorbeeld een andere planning van een vakantie van een individu geen impact heeft op de vergelijking.

Verschillende inkomensbronnen en sociale zekerheid

In de analyses van de ontwikkeling van arbeidsinkomen van werknemers of uren in de eigen onderneming is niet gekeken naar eventuele uitwisseling tussen beide bronnen van inkomen, omdat dat niet mogelijk was met de tijdens het onderzoek beschikbare bestanden. Met andere woorden: we weten dus niet of de inkomensbron (deels) veranderde van baan naar eigen onderneming (of vice versa).

In dit onderzoek is gekeken naar de ontwikkeling van het bruto arbeidsinkomen. Veranderingen in belastingen en toeslagen door lagere inkomens en inkomensondersteuning uit traditionele sociale zekerheid zijn niet meegenomen, omdat ze niet bekend waren in de beschikbare bestanden. Hetzelfde geldt voor de inkomensondersteuning uit de tijdelijke coronasteunpakketten.

Andere kenmerken

Aan SPOLISBUS en de EBB zijn andere CBS-bestanden gekoppeld, waardoor analyses en uitsplitsingen met betrekking tot bijvoorbeeld leeftijd, opleidingsniveau, huishoudtype, geslacht, huishoudsituatie en inkomen en vermogen gedaan konden worden.

Onderzoeksperiode

De uitgangsperiode is de maand februari 2020. We kijken naar het inkomen en andere kenmerken van werknemers in deze maand. Alleen het inkomen varieert in de rest van het jaar in de analyses, de andere kenmerken blijven constant. We hebben voor februari als basismaand gekozen, niet alleen vanwege het begin van de contactbeperkende maatregelen in maart, maar vanaf maart beginnen de werkloosheidcijfers en ontslagen ook op te lopen. Voor zelfstandigen is de basisperiode het eerste kwartaal van 2020.

Onderzoekspopulatie

We volgen in dit onderzoek (een panel van) werknemers die in februari inkomen uit een baan hadden en (een panel van) zelfstandigen die in het eerste kwartaal voor de eigen onderneming werkten. Werknemers die na februari hun baan (al dan niet tijdelijk) verloren, zijn over de gehele periode meegenomen (met een inkomen van 0 in de maanden zonder baan). Werknemer die in februari geen baan hadden, maar later in het jaar wel, zijn niet meegenomen omdat anders de analyses verstoord worden door een verandering van de samenstelling van de populatie. Voor zelfstandigen is dit per kwartaal gedaan. Met andere woorden: de onderzoekspopulatie van februari/eerste kwartaal is de rest van het jaar longitudinaal gevolgd.

Er is geselecteerd op werkenden tussen 18 en 66 jaar. Werkenden die gedurende het jaar de pensioengerechtigde leeftijd bereikten, kwamen te overlijden of emigreerden zijn niet meegenomen omdat dat automatisch tot een arbeidsinkomen van 0 euro (in Nederland) leidt en dat zou de resultaten vertekenen. We kunnen geen onderscheid maken tussen werkenden die vrijwillig de arbeidsmarkt verlaten (bijvoorbeeld vanwege vroegpensioen) of gedwongen door de economische omstandigheden of werkgever.

Dynamiek op de arbeidsmarkt

Dynamiek op de arbeidsmarkt is er altijd. Zeker aan de onderkant is die dynamiek voor bijvoorbeeld flexibele arbeidskrachten ook in hoogconjunctuur behoorlijk groot. Om dit op te vangen vergelijken we de

ontwikkeling gedurende een meer normaal jaar: 2019¹⁶. Voor 2019 doen we exact dezelfde analyses en de verschillen tussen beide analyses maken dan duidelijk hoe groot het probleem is en bij welke groepen de extra pijn zit. Dat doen we door de ontwikkeling van het percentuele arbeidsinkomen (en arbeidsuren) uit beide jaren te vergelijken. Bijvoorbeeld: in 2019 nam het gemiddelde arbeidsinkomen van een groep met drie procent toe (ten opzichte van februari 2019) en in 2020 daalde het met vier procent (ten opzichte van februari 2020). De ontwikkeling van het arbeidsinkomen in 2020 blijft dan zeven procentpunt achter ten opzichte van 2019. Het kan ook zijn dat het gemiddelde arbeidsinkomen van een specifieke groep in beide jaren stijgt. Als de toename in 2020 lager is dan in 2019, is de ontwikkeling van het arbeidsinkomen in 2020 in deze analyses negatief ten opzichte van 2019.

Vermogen

Tijdens het onderzoek was het meetmoment van de meest recent beschikbare integrale gegevens met betrekking tot vermogens van huishoudens 1 januari 2019. Deze data hebben we gekoppeld aan de analyse van werkenden en zelfstandigen. Doordat de coronacrisis 1,5 jaar later speelde, kunnen die financiële buffers wel wat veranderd zijn in de tussentijd. Voor de verhouding tussen groepen zal dit vermoedelijk niet veel uitmaken.

¹⁶ In 2019 was de werkloosheid redelijk constant (daalde van 3,8 naar 3,4% gedurende het jaar) en nam de dynamische koopkracht van werknemers met 2,7% toe, wat gelijk is aan het gemiddelde over de jaren 2015 tot en met 2018.

Literatuur

Adema, Y., W. van den Berge en A. Zulkarnain, 2020, Langdurige effecten van de coronacrisis voor de arbeidsmarkt, CPB Coronapublicatie, augustus 2020. ([link](#))

Adema, Y., L. Bettendorf, C. Deijl, D. Freeman, L. Verstegen en E. van der Wal, 2021, Economische analyse steunpakket 2020, CPB Notitie, september 2021. ([link](#))

Berge, W. van den, S. Rabaté en L. Swart, 2020, Crisis op de arbeidsmarkt: wie zitten in de gevarenzone?, CPB coronapublicatie. ([link](#))

CBS, 2021a, Koopkracht groeit met 2,2 procent in coronajaar 2020, 15 september 2021. ([link](#))

CBS, 2021b, Vermogensongelijkheid in 2020 opnieuw gedaald, 2 december 2021. ([link](#))

CBS, 2021c, Werkloosheid verder gedaald, 16 december 2021. ([link](#))

Ciurila, N., B. Kramer, R. Luginbuhl en B. Smit, 2021, Sturen naar vermogen: De vermogensopbouw bezien vanuit de levensloop, CPB policy brief, mei 2021. ([link](#))

CPB, 2021, Macro Economische Verkenning 2022, CPB Raming, september 2021. ([link](#))

Deelen, A., 2019, Flexible wages or flexible workers?, CPB Discussion Paper, augustus 2019. ([link](#))

Diris, R., E. Jongen en O. van Vliet, 2021, Zelfstandigen hard geraakt door coronacrisis, ESB, 106 (4805). ([link](#))

DNB, 2021, Huishoudens brengen exceptioneel veel geld onder bij banken in 2020, 29 januari 2021. ([link](#)).

Hardeman, S., F.J. Sander, R. Aalders en O. Raspe, 2021, Brede welvaart verder onder druk door slechtere gezondheid, RaboResearch, 17 september 2021. ([link](#))

Hasekamp, P., D. Dicou en J.-M. van Sonsbeek, 2021, CPB: Grote ongelijkheid is bijwerking van coronasteun, Opiniestuk Volkskrant, 15 september 2021. ([link](#))

Kuyper, L. en K. Putters, 2020, Zicht op de samenleving in Coronatijd: Eerste analyse van de mogelijke maatschappelijke gevolgen en implicaties voor beleid, SCP, 18 mei 2020. ([link](#))

Ministerie Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2020, Noodpakket banen en economie, Brief van de Minister en Staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, kamerstuk 35420 nr. 108, 7 september 2020. ([link](#))

Nibud, 2020, Coronabarofoon: de financiële gevolgen van de coronacrisis voor werkenden, juli 2020. ([link](#))

OECD, 2019, Input to the Netherlands Independent Commission on Regulation of Work (Commissie Regulering van Werk, juni 2019. ([link](#))

Portegijs, W., 2018, Ons geld: Vrouwen en mannen over het belang van inkomen en economische zelfstandigheid voor vrouwen, SCP, december 2018. ([link](#))

Phlippen, S., N. Neuteboom, J. van Reeken, P. Bokeloh, P. Rietman, J.-P. van de Kerke, 2021, Inkomensterugval en copinggedrag van Nederlandse werkenden tijdens corona, in KVS Preadviezen 2021, november 2021. ([link](#))

Prins C. en N. Vrieselaar, 2021, Meer gespaard sinds coronacrisis, maar aandeel Nederlanders zonder buffer niet kleiner, RaboResearch, 3 mei 2021. ([link](#))

SCP, 2021, Een jaar met corona: Ontwikkelingen in de maatschappelijke gevolgen van corona, maart 2021. ([link](#))

Siflinger, B., H.-M. von Gaudecker, R. Holler, L. Janys en C. Zimpelmann, 2021, Ongelijkheid in arbeidsuren en inkomen gedurende het eerste jaar van de coronapandemie, november 2021, in KVS Preadviezen 2021. ([link](#))

Sonsbeek, J.-M., M. Bernasconi, T. Kantarci en A. van Soest, 2021, Partners van langdurig zieken zijn meer gaan werken door invoering WIA, ESB, december 2021. ([link](#))

Vlekke, M., H.W. de Boer, J. Weda en A. van Geen, 2020, Stresstest huishoudens, CPB/AFM coronapublicatie, september 2020. ([link](#))

Zwetsloot, J., B. ter Weel, M. van Rooijen, P. Bisschop en K. van der Ven, 2020, De impact van de coronacrisis op de overgang onderwijs-arbeidsmarkt, SEO en Verwey-Jonker Instituut, december 2020. ([link](#))